

ÉRTEKEZÉSEK

A TÖRTÉNETI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. (1867—1870.) I—XII. 6 kor. 40 fill. — **Második kötet.** (1871—1872.) I—X. 3 kor. 60 fill. — **Harmadik kötet.** (1873—1874.) I—X. 4 kor. — **Negyedik kötet.** (1874—1875.) I—VI. 6 kor. 40 fill. — **Ötödik kötet.** (1875—1876.) I—V. 7 kor. 10 fill. — **Hatodik kötet.** (1876—1877.) I—X. 6 kor. 10 fill. — **Hetedik kötet.** (1877—1878.) I—X. 6 kor. — **Nyolczadik kötet.** (1878—1880.) I—X. 6 kor. — **Kilenczedik kötet.** (1880—1883.) I—XII. 10 kor. 60 fill.

Tizedik kötet. I. Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. *Szilágyi Sándortól.* 40 fill. — II. Az 1609-ki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — III. Forgách Ádám és Báthory Sónia ékszerének történetéből. *Majláth Bélától.* 40 fill. — IV. A Fuggerek jelentősége Magyarország történetében. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — V. A jászok nyelve és nemzetisége. *Gyárfás Istántól.* 1 kor. — VI. Mythologiai elemek a székely népköltészet és népelésben. *Kozma Ferencztől.* 60 fill. — VII. A Hajduk kibékítési kísérlet. Ináncson 1807-ben. *Majláth Bélától.* 40 fill. — VIII. A Petrarka Codex kón nyelve. *Gyárfás Istántól.* 1 kor. 20 fill. — IX. I. Rákóczy György első összeköttetési a svédekkel. *Szilágyi Sándortól.* 20 fill. — X. Franciaország magartatása II. József császárnak II. Frigyes porosz királlyal történt találkozásával szemben. *Wertheimer Edelettől.* 40 fill.

Tizenegyedik kötet. I. Masolino olasz képművei. *Irta Vais Ignác.* 20 fill. — II. Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 1 kor. — III. A magyar alkotmány felfüggesztése 1873-ban. *Dr. Károlyi Árpádtól.* 80 fill. — IV. Az 1683-ki táborozás történetéhez. *Thaly Kálmántól.* 60 fill. — V. Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez. *Wenzel Gusztávtól.* 80 fill. — VI. Bethlen Gábor fehérvári síremléke és alapítványai. *Szilágyi Sándortól.* Ára 20 fill. — VII. Egy állítólagos római mediterrán-út Pannoniában. *Dr. Ortway Tivadartól.* 1 kor. — VIII. A keszthelyi dóbogó sírmező. *Lipp Vilmostól.* 20 fill. — IX. Gróf Pálffy Miklós főkanzellár iratai Magyarország kormányzásáról. *Marczali Henrictől.* 80 fill. — X. Erdély katonai védereje átalakulása a XVIII. században. *Jakab Elektől.* 1 kor. 20 fill.

Tizenkettedik kötet. I. Adalék Pannónia történetéhez Antonius Pins korában. *Hampel Józseftől.* 40 fill. — II. Szabolcs vármegye alakulása. *Kándva Káosztól.* 60 fill. — III. Az 1837/38-iki pozsonyi országgyűlés történetéhez. *Zsilinszky Mihálytól.* 60 fill. — IV. Mabilion János a diplomatika megállapítója. *Horvát Árpádtól.* 60 fill. — V. Az 1842-ik évi szónyi békekötés története. *Majláth Bélától.* 14 fill. — VI. A mai Nagyvárád megalapítása. *Bungitay Vinczeltől.* 40 fill. — VII. Összehasonlító vizsgálatok a hazai és északkeurpai praehistorikus kőszeközök eredete és régisége körül. *Első fele Ortway Tivadartól.* 80 fill. — VIII. Ugyanaz. *Második fele.* 1 kor. 20 fill. — IX. Az 1646-ki tokaei tanácskozmány. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — X. A becsereki vár. *Szentkláray Jenőtől.* 60 fill.

Tizenharmadik kötet. I. Lónyai Zsigmond és a nagyszombati béke-tanácskozmány 1644—45-ben. *Zsilinszky Mihálytól.* 80 fill. — II. A Praehistorikus kőszeközök régiségi jellegeiről. *Ortway Tivadartól.* 60 fill. — III. A kolozsvári ötvös-legények strikeja 1573-ban és 1676-ban. *Deák Farkastól.* 80 fill. — IV. Török János szerepe a linezi békekötésben. 1645. *Zsilinszky*

FRANYÓ REMIG FELSÉGÁRULÁSI PERE

SZÉKFOGLALÓ ÉRTEKEZÉS

SÖRÖS PONGRÁCZ

LEVELEZŐ TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1910. január 10-iki ülésén)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1910

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Reformot létesíteni minden tekintet nélkül a multra s a jelen leg fönnállóra, átmenet nélkül szakítani a múlt hagyományaival s hagyományos fölfogásaival, melyeken a jelen berendezése s az élő nemzedék gondolkozása kialakult, annyit jelent, mint a belső elégedetlenség, mozgalom magjait szétszórni.¹⁾

Ezt tette II. József, ki nem tanulmányozta eléggé országainak múlt fejlődését, hogy ebből merítsen irányítást, mennyiben egyeztethetők össze szándékai s az ezek érdekében kiadott rendeletei azok belső és külső történelmi kialakulásával; nem iparkodott alaposan megismerni népeinek gondolatvilágát, fölfogását, hogyan fogják azok intézkedéseit fogadni, megegyeznek-e vágyaikkal, törekvéseikkel. Megelégedett a maga aránylag szűkös, közbe pusztá látszaton, külsőségen nyugvó megfigyeléseiből levont eredményekkel s az ezekből formált igazsághoz makacsul ragaszkodva azt hitte, meg is kell valósítania. Hasztalan figyelmeztették, hogy a szentnek tartott nézetekben csak akkor lehet veszedelem nélkül nagy változásokat előidézni, ha ezek az idő művei s a nemzet nagyobb része mindinkább tisztuló nézeteinek érett gyümölcsei.²⁾ II. József meghallgatta a figyelmeztető szót, de nem okult belőle.

Azon hiszemben, hogy az ő, mint tartotta, egységes államban mindent megtehet, a mi a nép javát czélozza, megfélekezett róla, hogy országai közt olyan is van, hol a történelmi fejlődés oly alkotmányt teremtett, mely egyenes tagadása a »de

¹⁾ V. ö. Marczali Henrik: Magyarország története III. Károlytól a bécsi kongresszusig (Szilágyi Sándor: A magy. nemz. tört. VI. k.) 387. l.

²⁾ Smets Mór: Ausztria története (ford. Répászky Tivadár), III. k. 314. l.

nobis, sine nobis kormányzatnak; ¹⁾ nem ismerte föl, hogy ez az ország hűséges és áldozatkész támogatója ugyan uralkodójának a veszedelemben, de nem vállalkozik arra, hogy magáért a Habsburgok birodalmi hegemoniájáért küzdjön; félreértette a múlt véres tusái közt eléggé ki nem művelt nemzeti kulturát, midőn az ápoló, fejlesztő szeretet hiányából arra következtetett, hogy a monarchiájában a német faj túlsúlyának biztosítását célzó munkájának a faji ellentét, a nemzeti érzés nem fog akadályt vetni.

Pedig a már eléggé izgatott hangulatban éppen az a renDELETE rázta föl a tespedő nemzeti érzést, melylyel 1784 április 26-án a német nyelvet tette Magyarországon államnyelvvé, s ezzel a magyar nemzet politikai halálát proklamálta. S a föl-buzdult, nemzeti nyelvét és létét féltő és védő országban hamarosan, hol burkoltabban, hol nyiltabban, jelentkezett s erősödött a törekvés, hogy ettől a nemzet politikai életére törő fejedelemtől szabadulni kell s ezen célból a külföld segítő kezét is meg kell ragadni.

A magyar nemesség kevésbé óvatos elemei már 1785-ben zászlóbontásra gondoltak. Beregből Lengyelország felé tekintettek s a lengyel nemességgel kerestek érintkező vonalakat. Egy zempléni nemes 1786-ban Ferdinánd főherceg, II. József fiatalabb testvére, királylyá választása érdekében kezdett föl-hívásokat terjeszteni.²⁾ Ugyanezen évben az ország déli részein iparkodott valaki II. József ellenében új fejedelmet ültetni a magyar trónra.³⁾

Sőt 1786-ban akadt már olyan is, kinek figyelme azon udvar felé irányult, mely már szemmel tartotta a magyar eseményeket s tudott róla, hogy a magyarok élénken érzik a II. Józseftől elrendelt változásokat és vannak még férfiak, kik vissza nem riadnak hazájok szabadságának, kiváltságainak erőteljes megvédésétől. Poroszország számított rá, hogy Magyarországon eset-

¹⁾ Ballagi Géza: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig, 226—229. ll.

²⁾ Marczali: Magyarország története II. József korában, III. 526—527 ll.

³⁾ Wertheimer Ede: Magyarország és II. Frigyes Vilmos porosz király. Budapesti Szemle, 1902. 6. l.

leg fölkelésre kerül a sor és maga II. Frigyes Vilmos örömmel foglalkozott azzal a reménységgel, hogy egy általános hadjárat alkalmával megtalálja az útját és módját annak, hogy Magyarországon pártot szerezzen magának.¹⁾ Később keletkezett ilyen párt; ²⁾ de 1786 novemberében Magyarország szélesebb rétegeit még nem érdekelte ez a gondolat. Pedig már volt, a ki foglalkozott vele, a ki már hónapokon át tünődött rajta, miként lehetne a porosz udvarral összeköttetésbe lépni; egy ábrándos, fiatal lélek Erdélyben, a besztercei piarista székház-kertjében már főzte magában a gondolatot, hogyan lehetne II. Józsefet porosz segítséggel Magyarország trónjától megfosztani, hogyan lehetne Szent István koronáját II. Frigyes Vilmos fejére tenni. Ez a gondolat most Komárom megye szülöttének, a tatai származású, nem is nemes, hanem egyszerű iparos család sarjának, Franyó Jánosnak vagy, mint a kegyes-tanítórendben nevezték, Remignek agyában támadt s érlelődött.³⁾

I.

Franyó Remig, mivel Mária Terézia rendelete szerint csak a betöltött 24. életév után volt szabad valamely rendben a szerzetesi fogadalmat letenni, mint fogadalmat nem tett rendtag tanárkodott a piaristák különböző intézetében.

A rend először Debreczenben alkalmazta az alacsony természetű, tehetséges, de makacs, zárkózott ifjút.⁴⁾ Alig volt 21 éves,

¹⁾ Wertheimer, id. h.

²⁾ V. ö. Marczali: Porosz-magyar viszonyok 1789—90-ben, Századok, 1878. 305. s köv. ll.

³⁾ Maga Franónak szokta magát írni, a hivatalos iratok meg hol így, hol Franyó néven emlegetik. Keresztlevelében azonban Franyónak van írva, mint Szerenka Pál tatai plébános 1790 szeptember 25-iki jelentése mutatja (Q alatt csatolt melléklet az alább részletesen tárgyalt periratok közt) s anyakönyvben is olvasható (Tatai plébániai irattár: Anyakönyvek, IV. 78. l.).

⁴⁾ Tanárkodásáról vallomásai során emlékezik meg; az egyéniségére vonatkozó megjegyzést pedig a nagykárolyi piarista rendház naplójában olvassuk, melynek Franyóra vonatkozó részletét Récsi Ede ház-főnök úr volt szíves kijegyezni.

mikor tanári működését megkezdette. Úgy látszik, már ekkor, 1782—1783. folyamán eleven hatást tettek rá II. József rendeletei. Főnmaradt egy levele, melyről maga mondja, hogy Debreczenben írta s ebben titkos tanácsos képében II. József elő tárja mindazon veszedelmeket, melyek intézkedéseiből származhatnak; figyelmezteti, hogy mint megkoronázatlan uralkodónak nem is volna szabad rendeleteket kiadnia; még lázongás, háború lesz a végök, mivel sok úr van, a kinek a rendeletek nem tetszenek, s ha esetleg elnyomással akarná őket csendre bírni, lerázzák magokról az igát. Tartsa meg a törvényes formákat, tisztelje az ország alkotmányát.¹⁾

Élénkebben foglalkoztatták a politikai ügyek új állomásán, Beszterczén, hol 1783—1784-től mint a grammatisták tanára működött. II. József újabb és újabb törvénytelen rendeletei, a német nyelv tanulását s használatát megparancsoló 1784-iki, majd a földmérésre vonatkozó 1786-iki, nyugtalanították a fiatal tanár lelkét. Elkésérítette a gondolat, hogy a magyar hazában idegen nép nyelvén kelljen a közügyeket elintézni s az volt a hite, hogy a rendeletnek nincs más célja, mint hogy a magyar elem az ország kormányzásából kizárassék s az ország tudatlanságba süllyedjen; mert ennek kell megtörténnie, ha az ifjúságnak oly nyelven adják elő a tudományokat, melyet meg nem ért. Félt tőle, hogy a föld fölmérésének az lesz az eredménye, hogy a nemesség birtokait elveszti, vagy legalább is jobbágyaik lázongani fognak velök szemben. Attól tartott Franyó, hogy Csehország sorsára jut Magyarország.²⁾ Szeretett volna hazáján segíteni és sokszor gondolkozott rajta, mit tehetne. »De, mondja egyik levelében, mikor sorsom eszembe jutott, ismét minden szép óhajtasok olyanokká lettek szívemben, mint a hóharmattól lefor-

¹⁾ Vallomásaiban stílusgyakorlatnak mondja e levelet, mely Ciceronak Ad famil. epist. XIV., 18. alapján készült. Ez ugyan (l. pl. Lemaire: M. T. Ciceronis, quae exstant, opera omnia II. 114—115. ll.) kevés egyezést mutat, de ez épp úgy nem lényeges, mint hogy stílusgyakorlatnak készült. Franyó azért azt fejezte ki benne, a mi lelkét foglalkoztatta.

²⁾ Ezeket Franyó vallomásaiból ismerjük. Komárom megye levéltára: processus criminales, XII. 1790/22. Szól róla egy a megyei törvény székhez benyújtott, 1790 szeptember 20-ról keltezett iratában is, mely 4 periratok mellett található.

rázott gyenge fű. És így éppen semmi reményem sem volt, hogy én valamikor kedves hazámnak és édes hazámfiainak vérengző sebeit kitörölhessem és gyógyulásra hozhassam.«¹⁾

1786 márczius havában a beszterczei piarista háznak a városon kívül fekvő kertjében sétálván, ismét azzal a gondolattal vesződött, hogy lehetne a hazát fenyegető veszedelmet elhárítani. Tépelődései közt végül arra az eredményre jutott, hogy tervet kell készíteni, melylyel Magyarországot a császártól el lehetne szakítani, át lehetne adni más uralkodónak, a ki azután a régi törvények értelmében kormányozná.

Tervét beszterczei tartózkodása alatt senkivel sem közölte. Oly idők jártak, mikor még a gyóntató ajkát is föl akarta volna használni a hatalom, hogy az állam- vagy felségellenes tervek tudomására jusson, tehát nehéz volt valakiben megbízni; de meg a beszterczei házban lakó rendtársaival egyébként sem volt jó viszonyban. Politikai tervei voltak-e az oka, vagy csupán a beszterczei házban való elégedetlensége, előljáróival s egyik-másik rendtársával való feszültebb viszonya, nem tudjuk, de 1786. tavaszán abban volt, hogy távozik rendjéből. Április 13-án levelet írt a debreczeni piarista házfőnököknek, kit mint képzett férfiút becsült és, mivel szeretetre talált nála, bizott benne s tanácsot kért tőle, megmaradjon-e a rendben, vagy távozzék. A betegeskedő házfőnök nem felelt neki s Franyó sem bolygatta tovább a kérdést, hanem az iskolai év vége felé rendfőnökéhez, Königsacker József grófhoz fordult és Beszterczéről Nagykárolyba való áthelyezését kérte. Rendfőnöke július 22-én tudatta vele beleegyezését, hogy a nagykárolyi házba mehet át.

Franyó, kinek tanári működése már Beszterczén is kifogásra adott okot, Nagykárolyban sem valami sok gondot fordított az iskolára,²⁾ hanem másutt járt az esze. Ekkor már teljesen benne volt a politikai tervek szövögetésében. Magába zórkózva, gon-

¹⁾ Keltezetlen irat a periratok közt C) betű alatt.

²⁾ Beszterczei dolgairól a vallomások s melléklete szólnak. Nagykárolyi magatartásáról a piarista ház naplója emlékezik meg: Docebat hic secundam classem grammaticae clericus non professus, Remigius Franyo satis negligenter. Juvenis erat staturae parvae, ingenii boni, sed protervi et fastuosi, quae vitia prioribus quoque annis in eo sunt observata. Melancholicus fuit quam maxime, suas cogitationes nemini unquam aperuit.

dolatait senkivel ki nem cserélve, tervezetett. Társai, házfőnöke előtt nem mert nyilatkozni, mivel attól tartott, hogy esetleg másoknak is elmondják a tervét, ő maga az emberek számára kerül, »fabula« lesz belőle; meg azután az is tartózkodóvá tette, hogy házfőnöke éppen őt bízta meg, mivel jól tudott németül, hogy a német nyelv tanulását mindenképpen elősegítse, ajánlja. Az is óvatossá, bizalmatlanná tette, hogy terveiről ne szóljon, mivel ismerte a következményeket, melyeket azon esetre viselnie kell, ha valakinek fecsegése, árulása szándékait a hatóságok tudomására juttatja. Egy ideig még magának sem tett írásos jegyzeteket, nehogy valamiképpen ezekből nyilvánosságra jusson, miféle gondolatokkal foglalkozik. De meg küzködött is magával; mert nevelése, rendi élete miatt gyengédebb lelkiismerete is bántotta. Természetszerű következménye ennek, hogy vallásának erősítő, megnyugtató orvosságaihoz fordult s a gyógyulásban, áldozásban keresett mentő szert. A nyugalom, a belső béke azonban nem jött meg számára. A haza sorsán aggódó lélek gyöttrődései tovább folytak s végre azon elhatározáshoz juttatták Franyót, hogy nem marad szerzetes, távozik rendjéből, a haza megmentését, szabadságát célzó tervét pedig írásba foglalja s megismerteti azokkal, kiktől támogatást vagy bőlesebb útmutatást remélhet.

Hogy a maga jegyzeteit s levelezését az árulás, levéltörés ellen könnyebben megvédhesse, titkos ábécét állított össze magának ¹⁾ s ezzel vetette tervét papírra. Fiatalsága, szerzetesi állásával járó tapasztalatlansága, politikai iskolázatlansága miatt sok naivság, gyerekes fogás, alig alkalmazható ürügy jutott a tervébe, melynek eszmemenete az volt, hogy követség útján II. Frigyes Vilmos porosz királynak kell följajnlani a magyar koronát, ha ez a katolikus vallást elfogadni hajlandó. Ha ezt megteszi és a koronát elfogadja, 30.000 főből álló sereget fog küldeni, mely Szilézián keresztül Bécs ellen nyomul. Időközben a magyar

¹⁾ A Komárom megye levéltárában levő periratok közt M) betű alatt megvan ez a számokból alakított titkos írás, melynek jegyei a következők:

4 10 3 13 22 16 9 62 1 65 11 14 17 0 90 6 15 5 7 8 44 88 90 2
a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u v x y z

főurak is fognak néhány ezredet szervezni, föllállítani, ezeket azután egyesítik a porosz haderóval, melyhez a Bécs környékén állomásozó magyar katonaság is csatlakozni fog. A seregek II. József távollétében elfoglalják Bécset, hatalmukba kerítik a szent koronát, a koronázási jelvényeket, II. Józsefet a magyar tróntól megfosztottnak nyilvánítják. A szent koronával azután Magyarország királyának fogják a porosz királyt megkoronázni s ez esküt fog tenni, hogy az országot régi törvényei szerint kormányozza, alkotmányos szabadságában megtartja.

Az első, kivél ezt az 1787 május elején kidolgozott tervét megismertette, Eszterházy Károly gróf egri püspök volt. Franyó azzal magyarázza, hogy ehhez fordult először, mivel megyés főpásztora volt s azt hallotta róla, hogy a legképzettebb püspök s így ő a legalkalmasabb, hogy ítéletet mondjon róla, megvalósítható-e a terv, vagy sem.¹⁾ De bizonyára tudott Franyó egyetmást Eszterházyról, hogy éppen feléje irányult első bizalma. Értésült róla, hogy a püspöknek nem tetszettek II. József rendeletei s már az 1781 október 29-iki türelmi rendelet miatt is elégedetlen volt s a megyegyűlésen kijelentette, hogy e királyi intézkedést sem a hazai törvényekkel, sem a katolikus vallás elveivel összeegyeztetni nem tudja; beszélgetésekből arról is tudomást szerzett, hogy az 1784 május 1-i, az adókvetés céljaira elrendelt összeírásnak Heves megyéhez való megküldésekor a főispáni székben arra hívta föl a megyei rendeket, mondják ki, hogy a rendelet végrehajtásához hozzá nem járulhatnak, mivel az összeírás módja és célja az országos törvényeken s a nemesség jogain súlyos sebeket ejt.²⁾

1787 május 14-én szerkesztette meg a püspöknek szánt, számokból összeállított titkos írással készült levelet. Bevezetőleg utalt rá, hogy az országnak törvénytelen uralkodója, mondhatni zsarnoka van, ki az ősök vitézségével szerzett szabadságokat

¹⁾ ... Mihi, mondja Franyó vallomásaiban, hunc prae aliis Hungariae magnatibus optime diiudicaturum, an planum ad liberandam patriam a me concinnatum effectui dari possit.

²⁾ V. ö. Nagy Béni dr.-nak a Magyarország vármegyei és városai cz. vállalat Heves vármegyét tárgyaló kötetében a megye történetében (külön lenyomat 124—125. ll.) levéltári adatok alapján írt fejtegetését.

szétszaggatja, az ország fő- és köznemességét kiváltságaitól meg akarja fosztani, az országot tudatlanságba szándékozik sülyeszteni s megfélemlítkezve arról, mennyi drága magyar vérért adós az osztrák ház a haza fiainak, ígát akar a nyakába vetni s a magyar név kiirtásán fárad. A ki ezeket a törekvéseket behatóbban megfigyeli, annak védelmére kell sietnie a drága magyar szabadságnak s vágyó szívvel várnia, ki lesz elég bátor, hogy a hazát ebből a rettenő igából kimentse. Ő vállalkozik erre. Ne félj, kedves hazám, annak öröksége, ki fiaid megváltóját szülte, kiált föl, van fiad, ki nem fajzott el, ki valóban férfiú, kinek erei az ősök véreitől duzzadnak s kinek lelke kész mindenre szabadságodért, ki véreit ontani, életét áldozni sem retteg. Hogy azonban ő tehessen valamit, arra szükséges, hogy a hazafiak az ő tervét elfogadják s annak megvalósítását pénzzel, tanácsal, tettel elősegítsék, valamint arra, hogy tervét titokban tartsák, őt a fejedelemnek el ne árulják, nehogy vele s azokkal, kik együttéreznek, mint felségárulókkal bánjanak el. Ő maga előbb meghal, mintsem valakinek a terv részeseit, pártolót elárulja.

Maga a terv részletezi, hogyan gondolja ő a haza szabadságának, alkotmányának biztosítását. A porosz király legfőbb vágya, hogy római király lehessen. II. Frigyes is ez a cél vezette, midőn sok birodalmi fejedelemmel szövetségre lépett s azzal a gondolattal foglalkozott, hogy katolikus lesz. II. Frigyes Vilmos még szívesebben fog erre vállalkozni, ha följánlják neki az apostoli magyar királyságot, mivel így, hatalma gyarapodván, növekedni fog a reménye, hogy az annyira óhajtott római királyságot megszerezheti. A magyar korona följánlására azonban ne valamely mágnás menjen Poroszországba, mivel ez feltűnést keltene, hanem majd megteszi maga Franyó, csak valamelyik főúr, mintha gazdatisztje volna, szerezzen neki engedélyt a császártól, hogy a selyemhernyó-tenyésztés tanulmányozására Pomeraniába mehessen. Ha különben ez az ürügy valakinek nem tetszik, mondjon jobbat. Kéri továbbá a püspököt, tudassa vele a hazát s annak szabadságát szerető mágnások, előkelők neveit, tartózkodó helyüket, hogy ezeknek is írhasson. Jó volna, ha a haditanács tagjai közül valakit a confoederatióba lehetne vonni, mivel ez kieszközölhetné, hogy a magyar katonaságot, főleg pedig

a lovasságot, Bécs környékén s a nem messze eső megyékben helyezték el, a német katonaság pedig az ország belsejébe küldessék; erre azt lehetne ürügyül fölhozni, hogy így a magyarságot sokkal könnyebben féken lehet tartani.

A hadi vállalkozás céljaira azok a főurak, kiknek Trencsénben s Árvában van birtokuk, a Kárpátok tetején vágassák le a fákat s a lovasság számára készíttessenek utakat azon helyig, honnan egy éjjeli úttal Bécs alá lehet jutni s gyűjtessenek össze élelmet a lovasok s a lovak számára. Azon a czímen, hogy kedveskedni akarnak a császárnak (hogy az ország nyugalma, mely a különböző rendeletek miatt veszedelemben van, fönntartható s a belső mozgalom megfékezhető legyen), néhány főúr kérjen rá engedélyt, hogy ezredeket állíthasson föl; ezek azután, mikor a porosz erő megérkeznék, ezzel egyesülnének. A porosz király Franyóval 30.000 embert fog küldeni s ezeket Szilézia azon részén át fogja vezetni, honnan 8 óra alatt Magyarországra lehet jutni.

Mindennek előkészítésére június végén kilép a kegyes-tanítórendből s azután azon pontozatokat, melyeket a porosz király trónraemelésére legalkalmasabbnak fognak találni, felülbírálás, illetve aláírás végett megviszi a confoederatusoknak. Ámde, mondja Franyó, ő szegény ember, nincs rá pénze, hogy a confoederatusokhoz s a porosz királyhoz utazhassék. Az első útra a püspöktől kért pénzt és pedig 3000 forintot, melyről kötelezót akart adni, melynek értelmében a porosz király magyar trónra jutása után az ország vissza fogja fizetni. A porosz követség költségeit a szövetségbe belépett uraktól várta, kik közül mind egyik annyit áldozott volna, a mennyit tehetsége engedett s ő azután az illetőknek írást adott volna, melylyel bizonyítaniok lehessen, hogy ők a hazát segítették.

Eljárásában nem önzés vezet; mindent a haza javára akar tenni. Ha valaki a haza szabadságára jobb tervet tud, ne titkolja előtte, hiszen a cselekvés ideje elérkezett. Attól senki se féljen, hogy az országban háború támad; ő nem vezet be a poroszt a hazába, hanem, mialatt II. József a porosz király meghívására, mint katolikus hitre térésének tanúja, Berlinben lesz, Bécs alá fogja vezetni. Végezetül pedig arra kérte a püspököt, hogy őt akkor se árulja el, ha tervét nem fogadja el;

a mondott 3000 forintot pedig két hét alatt küldje el, mivel az időt föl kell használni.¹⁾

Eszterházy püspököt meglepte a levél. Hogy meggyőződjék róla, valóban Franyó írta-e s igazán van-e szándéka valami mozgalmat támasztani, megbízta a Franyó szomszédságában lakó fényi esperest, menjen be Nagykárolyba a piaristákhoz s beszéljen Franyóval. Az esperes teljesítette püspöke parancsát s a piaristákhoz szállva, ebéd után kihivta Franyót a kertbe s a püspök megbízására hivatkozva, levelét mutatva, megkérdezte tőle, valóban ő írta-e a levelet s igazán változtatni akar-e állapotán. Franyó mindkét kérdésre igennel felelt.

A püspök már ebből a tudósításból meggyőződhetett, hogy a fiatal piarista tanár valamiben töri a fejét, Franyó azonban újabb levelet is intézett hozzá. Még az esperes látogatása napján, június 4-én, megírta a levelét s ebben kérte a püspököt, mentől előbb tudassa vele nap-nap után várt végső elhatározását, mivel ettől függ, hogyan ír más uraknak s hosszasan azért sem várakozhatik, mivel legkésőbb decemberben a porosz királyhoz szándékozik menni, hogy azután, Isten segítségével, 1788. tavaszán a terv kiviteléhez lehessen fogni. Záradékkul ismét kérte a püspököt, hogy a tervet, ha csatlakozni nem akar is, senkinek föl ne tárja, nehogy így a hazafiak reménye megsemmisüljön.²⁾

Franyó nem gondolt rá, hogy ezzel a levéllel megpecsételte a sorsát, hanem tovább fonogatta tervezetesei fonalát. Egy héttel utóbb, június 11-én Batthyány József gróf primásnak írt ebben az ügyben. Bevezetőleg utalt rá, hogy tervét azért küldi meg, mivel az egyházi s a világi főrendek közül többen szívesen fogadták és szeretné tudni, mi a primás véleménye, jónak találja-e, helyesli-e a tervet; ha nem találná jónak, bölcs tanácsával, mint esennen óhajta, fejtse ki ennek okait s vagy vesse el, vagy jobb tanácscsal siessen a végső veszedelemben forgó haza segítségére. További sorokban elmondja a primásnak, hogyan jött rá erre a gondolatra, melyet a haza megmentésére alkalmasnak vélt és reméli, hogy a nem gyűlölködésből, nem önzésből (hiszen

¹⁾ Franyó levelének másolata *K)* betű alatt megvan a Komárom megye levéltárában őrzött periratok között.

²⁾ U. o. *L)* alatt.

neki földbirtoka nincs, németül jól tud, megfelelő képzettsége van), hanem bensőséges hazaszeretetből eredt tervét a primás is olyannak fogja találni. Részletesen megismerteti a primással a tervét, melyről azt mondja, hogy legfőleg tíz emberrel akarná tudatni. Azért akarná ily kevés emberből megalakítani a confoederatiót, mivel kevés ember közt jobban megmarad a titok s mivel csupa előkelő férfiú volna benne, ezekben meg lehetne bízni, hogy egyszer adott szavukhoz ragaszkodni fognak. Az egyszerűbb elemeket nem szükséges előre megmozgatni, ezek ügyis csatlakozni fognak, ha a régi szabadság visszaküzdésének munkája megkezdődik. A confoederatusok közé, mondja még levelében, szeretné bevonni Eszterházy herceget, Hadik grófot, a haditanács elnökét és Pálffy gróf kancellárt. Ezeket azonban nem ismeri s azért a primás tudassa vele, hol tartózkodnak, be lehetne-e őket avatni a tervbe. Azoknak a neveit, kik tervét már elfogadták, azért nem írja meg, hogy esetleges árulás esetén bajba ne kerüljenek; bűnhődjék ő, mások maradjanak biztonságban.¹⁾

Ez a levél nem került a postára keltezése napján, hanem csak 15-én, mikor Franyó Károlyi Antal grófnak, ennek a dúsgazdag mágnásnak, a nemes testőrség főkapitányának is írt. Arról, hogy miért avatta be ezt is a tervbe, Franyó később azt mondta, hogy más főúr lakóhelyét nem ismerte s azokban a piarista házakban, hol megfordult, sok dicséretet hallott a gróf bölcsességéről, nagy olvasottságáról. A grófhhoz intézett levélben ²⁾ egyébként semmi új dolog nincs; némi kihagyást nem számítva, megegyezik azzal, a melyet Franyó a primáshoz intézett.

Míg a primásnak azt mondta Franyó, hogy a confoederatusok számát legfőleg tízre akarja szorítani, utóbb megváltozott a véleménye és a köznemesség soraiból is igyekezett magának s eszméjének híveket toborozni. Ezen célból megismertette a tervét a Czégényben birtokos Dózsa Imrével, ki korábban Szatmár megye pénztárosa volt, de ezen tisztjéről II. József uralkodásának elején lemondott s megyei táblabíró lett. Franyó a nagykárolyi piarista rendházban ismerte meg Dózsát, ki,

¹⁾ A primáshoz írt levél másolata u. o. *G)* alatt található.

²⁾ U. o. *N)* alatt.

mivel fia ott járt iskolába, többször megfordult a piaristák asztalánál, hol ügyessége, leleményessége miatt különös dícsérettel szoktak róla megemlékezni. Ezt szánta Franyó arra, hogy, mikor maga a porosz királyhoz megy, a magyar katonaságot fölkeresse s iparkodjék megnyerni és rávenni, hogy a Bécs ellen vonuló porosz csapatokkal egyesüljön. Ugyancsak ezt kérte, küldje meg neki a Hármaskönyv legújabb kiadását,¹⁾ hogy ebből az ország alkotmányát behatóbban megismerve, megszerkeszthesse azon pontokat, melyeket a porosz király elé akart terjeszteni. Számitott még arra is, hogy Dózsától megtudja az ország északi részén lakó azon urak neveit, kikkel a porosz király trónraültetése céljából érdemes volna összeköttetésbe lépni. Mindezen kérések mellett figyelmeztette Dózsát, legyen titoktartó, mérsékelt, hogy, mint írja, míg a tervek szerencsés véget nem érnek, valaki igyekezeteiket meg ne sejdítse s így füstbe ne menjen a haza szabadságáról képzelt édes reménység. Senkit, folytatja levelét, boszankodásunkból ne fenyegezzünk, se jó kedvünkön drága barátainkat ne biztassuk a mostani inségből való kiszabadulással, hanem inkább a császárnak rendeléseit dícsérjük, javuljunk és legnagyobb készséggel végbe is vigyük, tudván, hogy mindazok, a miket a császár rendel, csak igen rövid ideig fognak tartani és innét jobb egy kevés nyomorúságot szenvedni, hogy nagyobb boldogsághoz juthassunk.²⁾ Dózsa mellett a Szegeden lakó Kárász Istvánnal volt még Franyó érintkezésben. Kárász előbb Csongrád alispáni tisztjét viselte, pár év óta pedig mint táblabíró élt. Ettől a Bánság környékének urairól óhajtott Franyó fölvilágosítást kapni.

Miután a szövetség körét így kibővítette, hamarosan elhatározta, hogy megismerteti a szándékait Illésházy István és Haller Pál grófokkal, valamint azzal a három úrral, a ki, mikor Teleki Ádám gróf Erdélyben a földmérésre vonatkozó rendeletet kihirdette, ez ellen állást foglalt s így Franyó azt remélte, hogy még mindig nem szűntek meg az uralkodó intézkedéseivel szembehelyezkedni s így tervét bizvást megküldheti nekik. Ennek a

¹⁾ Két ily kiadása volt a Hármaskönyvnek s mindkettő 1779-ben jelent meg; az egyik magyar szöveggel (Pozsony-Kassa), a másik mint a Corpus Juris része (Buda).

²⁾ Megvan a periratok közt B) alatt.

három erdélyi úrnak a nevét azonban nem tudta s azért Izzekucz Szaniszló beszterczei piarista házfőnökhöz fordult és, a nélkül hogy megmondta volna, miért kell neki, kérte, írja meg azon urak nevét. A házfőnök levelét azonban Franyó már nem kapta kézhez; de nem is vette volna hasznát, mivel Izzekucz azt felelte, hogy betegsége miatt emlékezete meggyengülvén, a kért nevekre nem emlékezik. Egy levelet mégis írt Erdélybe s ez június 29-éről keltezte Batthyány Ignác gróf erdélyi püspöknek szolt.¹⁾ Tartalma azonos lehetett az egrí püspökhöz s a primáshoz intézett levelekével, feleletet azonban nem kapott rá.

Miközben Franyó eszméjét mind szélesebb körben terjesztette, megtette a lépéseket, hogy rendje kötelékéből szabadulhasson. Június 28-án rendfőnökéhez fordult és tőle a rendből való sürgős elbocsátását kérte, mivel valaki, kire jövő sorsát bízta, július 20-án érte fog menni. Franyó nem lévén fogadalmas, a rendfőnök bizonyára nem gátolta távozását, úgy határozott, hogy elbocsátja a rendből. Franyó azonban ezt az intézkedést már nem kaphatta meg; ²⁾ mert időközben onnan mentek érte, a honnan nem várta.

Június legutolsó napját vagy július elejét Franyó azzal töltötte, hogy egy kis tervet készített magának, mely arra az esetre, ha a többi terve tetszésre talál s megvalósítása megkezdődik, az országban állomásozó német katonaság lefegyverezésének mikéntjét foglalta magában. Tervét arra alapította, hogy ez a katonaság nincs nagyobb tömegben együtt, hanem az egyes falvakban szanaszét van elszállásolva. Mivel így egy-egy helyen, egy-egy szálláson csak kevés emberrel kellett elbánni, azt ajánlotta, hogy délután, mikor a katonaság pihenni szokott, a parasztság 6—8 erős tagból összeállított csoportokban látogassa meg az egyes házakat, kezdjen érdeklődni a katonaság fegyverei iránt, vegye kezébe, majd adja tovább valamely előre megbízott,

¹⁾ Ezt a levelet az iratok, vallatások csak említik, tartalmát nem részletezik. Bizonyára úgy írt az erdélyi püspöknek is, mint az egrinek vagy a primásnak.

²⁾ Perczel Imre piarista tartományfőnök 1795 február 1-én azt írja, hogy Franyó az elbocsátást megkapta. (Országos levéltár: ecclesiast. 1795. fons 130. nr. 3.) Franyó ellenben vallomásai közt azt mondja, hogy az elbocsátást nem kapta meg, mert a válasz vétele előtt elfogták.

kiválasztott tagjának, azután rohanja meg a németeket, kötözze meg, biztos helyen vesse őket őrizet alá, de szokott élelmökről, italukról gondoskodják.)¹⁾

II.

Mikor Franyó a confoederatio kibővítésén s a további tervezetésén fáradozott, a felsőbb hatóságok már tudomására jutottak, miben töri a fejét. Az egri püspök, mikor a fényi esperes tudósításából meggyőződött róla, hogy Franyó megmaradt a terve mellett, hozzá intézett leveleit megküldte Niczky Kristóf gróf királyi személynöknek s országbírónak, Károlyi Antal gróf pedig Kaunitz Venczel herceg államkancellárnak adta át Franyó levelét.²⁾

Kaunitz herceg a terv láttára azt gondolta, hogy Franyó talán nem is ép elméjű s erre június 16-án Niczky grófot is figyelmeztette.³⁾ Niczkynek nem volt ilyes aggodalma, mindamelllett, miután írt Lelovics Ignác nagykárolyi házfőnöknek, hogy Franyót szolgáltaassa át a kiküldendő katonai kezekbe és június 27-én Perczel Imre őrnagynak, budai rendőrfőnöknek kiadta a rendeletet, menjen Nagykárolyba s itt Franyót minden feltűnés nélkül ejtse fogságba, Perczelt azzal is megbízta, hogy a házfőnöktől tudakozódják róla, vajjon Franyó egészséges-e, főleg pedig az esze helyén van-e.⁴⁾

¹⁾ A periratokhoz C) alatt van mellékelve.

²⁾ Quid fit? olvassuk a nagykárolyi naplóban. Epistolae hae per episcopum videlicet Agriensem Niczky comiti tunc iudici curiae et consilii praesidi mittuntur, per comitem Károlyi traduntur Kaunitzio aulae ministro. Igitur Niczky scribit epistolam domus huius rectori, Ignatio Lelovics, ut iuvenem hunc militari manui consignet. . . Végső vallomásai alkalmával maga Franyó is kifejezte sejtését, hogy a titok az egri püspök útján pattant ki: . . . Credo certe suam excellentiam, dominum episcopum (Agriensem) eundem fuisse, qui postmodum seu soli suae maiestati caesari seu excelso consilio Budae me denunciavit. A följelentés azonban csakugyan két helyről, az egri püspök s Károlyi gróf részéről történt. V. ö. Orsz. levéltár: kancelláriai oszt., praesid. nr. 66., 1787 július 2-iki levél.

³⁾ Országos levéltár: kancelláriai oszt. nr. 5468. ex 26. Junii 1787.

⁴⁾ U. o.: praesid. nr. 66., 1787 június 27-iki levél.

Perczel titkára s egy szolgálja kíséretében június 30-án utazott el Budáról¹⁾ és július 4-én ért Nagykárolyba. Este felé, mintha csak a házfőnököt akarta volna meglátogatni, beállított a piaristák házába. Niczky levelét átadta, fölvilágosította Lelovicsot küldetése okáról s megbeszélte vele, hogyan lehetne Franyót úgy elvinnie, hogy sem a rendtagok, sem a városbeliek ne vegyenek róla tudomást. A megbeszélés szerint Perczel vacsora után, 9—10 óra között, bement Franyó szobájába. Ez éppen rendtársával, Pesthy Adolf nagykárolyi káplánnal beszélgetett, midőn a váratlan látogató megérkezett. Miután Pesthy elhagyta a szobát, Perczel felszólította Franyót vesse le szerzetesi ruháját, kijelentette neki, hogy foglyul viszi magával s azután az íróasztalon levő írásokból kiválogatván az iskolaiakat, a többi levelet, fogalmazványt magához vette s kíséretével és Franyóval távozott a piaristák házából.²⁾

A fogoly és őrzői Fényen, Debreczenen át, három napi úttal,

¹⁾ Ezt Niczky grófnak Pálffy Károly gróf kancellárhoz intézett 1787 június 30-i leveléből tudjuk. U. o.

²⁾ A nagykárolyi ház naplója az elfogatásról így ír: Nemine conscio missus erat centurio Perczel Buda cum duobus aliis, haecque advesperascendo coelo appulerunt. Accesserunt patrem rectorem tamquam eum visitaturi, cum iam tenebrae essent et abstulerunt invenem adeo caute, ut tam religiosorum nostrorum, quam oppidanorum quidquid tale sentiret aut putaret. Abstulerunt vero 4. Julii. Post abitum eius plebs iam ab instituto discessisse, iam militiae nomen dedisse, iam alio mutatum ad docendas scholas esse loquebatur. Donec tandem anno 1788. palam factum est, eum ad domum stultorum Viennae esse abreptum. Hinc ad naves trahendas alii, ad purgendas plateas Temesvarium esse damnatum narrabant. Nihil certi comperiri postea de eo potuimus. Hoc prodit: iuvenem voluisse extorquere pecuniam ab iis, ad quos litteras dederat et cum pecunia voluisse ex patria effugere. . . Chartae eius nocturno tempore, priusquam abriperetur, per eosdem milites minutatim excussae sunt, an aliquid scriptorum inventum, quod molimina ista probasset, ignoratur; nam soli milites nobis dormientibus exentiebant, eundemque nocte secum abstulerunt. Cum discipulis eius examen ultimum, quod plane imminabat, produxit pater Dányi professor syntaxeos, nam 15. Julii dimittenda erat inventus scholarum pro feriis, quae hoc anno primum indictae sunt in mensem Julium et Augustum decreto consilii regii, cum 1. Septembris initium scholarum fuerit. Ezeket a nem pontos jegyzeteket, melyek annyit bizonyítanak, hogy Perczel mily óvatosan végezte földadatát, kiegészítik

július 8-án este 10 óra tájban Budára ért, hol Franyót egy magános szobában rendőri felügyelet mellett fogságba helyezték.¹⁾

Franyó budai fogságában kínos várakozás közt töltötte napjait; mert noha Niczky gróf már június 30-án azt ajánlotta, hogy talán legjobb volna, ha a foglyot mindjárt Bécsbe vinnék, nem történt meg az intézkedés, hol döntenek Franyó sorsáról.²⁾ Előbb, úgy látszik, tisztában akartak vele lenni, érdemes-e Franyóval foglalkozni. Perczel is meghozta, majd a nagykárolyi házfőnök írásban is kiadta a nyilatkozatot, hogy a fogoly szellemileg ép s ha olykor megesis is vele, hogy búskomorság fogja el, ez csakhamar elmúlik.³⁾ Szinte különös, hogy e tekintetben oly kételkedők voltak. Franyó tervében vannak ugyan naiv, tájékoztatlanságról tanúskodó pontok, de sem abban, sem levelezésében, mely már kezdett Bécsbe jutni,⁴⁾ nincs olyasmi, a mi zavart elmére vallana. Hiszen így tanárnak sem lehetett volna alkalmazni. Ha csak valami alap lett volna hozzá, hogy Franyó ép elméjét kétségbe lehessen vonni, a ház főnöke, kinek annyit észre kellett vennie, hogy rendtársa valami miatt nagy veszedelemben forog, nem mulasztotta volna el ezt a Franyóra nagyon is mentő körülményt fölemlíteni. De sem hivatalos jelentésében, sem az esetről a ház naplójába írt följegyzésében nincs nyoma, hogy e tekintetben kétségei lettek volna. Mivel közben az idő múlt, Pálffy gróf kancellár július 14-én azzal a javaslattal fordult a felséghez, hogy Budán kellene Franyót kihallgatni, s azt ajánlotta, hogy a vallatás Szécsen Sándor helytartósági alelnök,⁵⁾ egy helytartósági tanácsos, esetleg még egy királyi táblai ülnök s Perczel rendőrfőnök előtt történjék.⁶⁾ II. József nem fogadta

Franyó vallomási, főleg pedig a már említett 1790 szeptember 20-i irata. A hivatalos jelentések az elfogás részleteiről nem emlékeznek meg.

¹⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, 1787 július 9-iki irat, mint melléklet az 5468. számhoz és praesid. nr. 66., júliusi levél.

²⁾ U. o.: praesid. nr. 66., 1787 június 30-iki levél.

³⁾ U. o.: kancelláriai osztály, melléklet az 5468. számhoz.

⁴⁾ U. o.: praesid. nr. 66., 1787 július 2-i levél. Némely iratok azonban csak július 23-án, majd augusztus 16- és 18-án jutottak el Bécsbe.

⁵⁾ V. ö. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal, X. 535. l.

⁶⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, 5468. sz., 1787 július 14-iki levél.

el Pálffy előterjesztését, hanem ezt írta a jelentésére: »Akár bolond az a piarista, akár nem, ide kell hozni a rendőrségi épületbe s ott a rendőrség előtt kell a vizsgálatot megejteni.«¹⁾ A felség rendelkezése értelmében Pálffy gróf július 19-én tudatta Niczkyvel, hogy Franyót Bécsbe kell vinni s ott a rendőrfőnöknek kell átadni.²⁾

II. Józsefnek már ez az intézkedése sem egyezett meg a magyar törvénnyel. Az 1715. évi 7. törvényezikk 4. §-a ugyanis így szól: Mivel a felségárulás elbírálása és megvizsgálása közvetlenül magához a királyi felséghez tartozik, az ő jóságos tettségétől függ, hogy e szörnyű büntettet ő császári királyi felség az országon belül vagy azon kívül kívánja-e a maga személyében magyar tanácsosaival megvizsgálni s ítélet végett elvállalni.³⁾

II. József pedig a vizsgálatot idegen hatóságra, a bécsi rendőrségre bízta. Rendeletét teljesítették s Franyót kétheti budai fogság után postakocsin Bécsbe vivén, az ottani rendőrség börtönébe zárták.⁴⁾

Kilenez napja volt már Franyó a rendőrség foglya, mikor végre augusztus 2-án vallatóra fogták. Gligner János tanácsos, Kleinschmied Ágoston és Ratoliska József rendőrbiztosok végezték a kihallgatást, mely azután augusztus 13-án, 25-én és 28-án folytatódott. Franyó vallomásai során részletes fölvilágosítást adott családi viszonyairól, önmagáról, neveltetéséről, rendi állásáról, az elfogatásának okát tevő iratokról,⁵⁾ részletezte tervét

¹⁾ Der Piarist mag ein Narr sein, oder nicht, soll hierher in das Polizeihaus gebracht werden und die Untersuchung mit demselben allda vor sich gehen.

²⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, praesid. nr. 66.

³⁾ Causae (criminiis laesae maiestatis)... cognitio et revisio, ex quo directe ad solam regiam maiestatem pertineret, manebit penes eiusdem benignum arbitrium, sive intra, sive extra regnum huiusmodi atrox crimen sua caesareo-regia maiestas in persona cum consiliariis suis Hungaricis secundum leges patrias revidendum et iudicandum suscipere velit.

⁴⁾ Erről Franyó maga is szól 1790 szeptember 20-i iratában és v. ö. Országos levéltár: kancelláriai osztály, 5468. sz. alatt Pergén János gróf 1787 szeptember 17-i levelének a másolatát.

⁵⁾ Es sind solche Schriften, welche gegen die Person seiner Maiestät gerichtet sind, dessen eigentlicher Inhalt dieser ist, wie man das Königreich Ungarn in die Hände des Königs von Preussen spielen könnte.

s fölvilágosítást nyújtott róla, kikkel közölte, azt is elmondta, hogy leveleit azért nem adta személyesen postára, hogy sűrűbb megjelenéséből a postamester gyanút ne fogjon, hogy valami titkos ügyben levelezget s ezért esetleg föl ne bontsa a küldeményeit. A mi azonban másokra, a vele összeköttetésben volt férfiakra vonatkozott, abban nagyon vigyázó, óvatos volt s megtartotta, a mit leveleiben ígért, hogy ő senkit el nem árul, hanem, ha baj lesz, ő viseli a tervezettség következményeit. Noha ismételtelen sürgették, nem volt hajlandó elismerni, hogy valaki a terv megszerkesztésére biztatta volna, vagy annak kidolgozásában másnak része lett volna, s mikor a titkos írásról kezdtek faggatni, erre is azt mondta, hogy magától jött rá. Hiába mondták neki, hogy az írásai közt talált megkezdett levelek, némely fogalmazvány arra mutatnak, hogy nemcsak azzal a hat férfiúval volt összeköttetésben, kinek nevét a lefoglalt iratokból meg tudták állapítani, új személyeket nem nevezett meg; azokra az utalásokra, melyek leveleiben voltak, hogy ő már beleegyező nyilatkozatokat kapott volna, azt mondta, csak azért vette a leveleibe, hogy így, a kiknek írt, gyorsabban feleljenek neki s a későbbi levelekben azután, azok beleegyezésére hivatkozva, új híveket szerezhessen.¹⁾ Nagyon érdeklődött a vizsgálatot vezető rendőrség az iránt, eredményes volt-e Franyó fölhívása, hogy azok, kik tervét elfogadják, annak megvalósítását óhajtják, küldjenek neki pénzt, hogy a szükséges előkészületeket megtehesse. Találtak is iratai közt egy jelekkel megszerkesztett, 1200 forintról szóló nyugtatványt, de erre Franyó azt mondta, hogy nem az övé, hanem a nagykárolyi piarista rendház tőkéjére vonatkozik s ő csak a titkos írásban való gyakorlás végett írta le számokkal. Utolsó kihallgatása után három napi gondolkozást engedtek neki. Franyó azonban fönntartotta vallomásait, újat nem mondott, csupán azt jelentette ki, hogy tetteiben hazája szeretete vezette.

¹⁾ ... um diejenigen sechs Personen, an die ich geschrieben, desto eher zur Einverständigung zu bringen und wenn diese einmal in meinen Vorschlag eingewilligt hätten, so würde ich allsdann denselben mit Namhaftmachung der eingewilligten mehreren Grossen mitgetheilt und sie andurch um so eher zur gemeinschaftlichen Einverständniss bewogen haben.

A rendőrségen végzett kihallgatásra, mely alkalommal Franyó eszejárása, elméjének épsége is megfigyelés tárgya volt,¹⁾ hosszabb szünet következett, mely alatt nem bolygatták a foglyot. Ezen idő alatt a felség döntött róla, miféle bíróság elé állíttassa Franyót. Noha a magyar törvény világosan kimondotta, hogy, ha a király nem személyesen bíraskodik a felségárulás bűnében, akkor magyar bírakra kell az ügy megvizsgálását bízni s ezeknek nem az ország területén kívül, hanem itthon, a hazai törvények szerint kell megtartaniok a tárgyalást, melynek egész folyamáról jelentést tesznek a felségnek,²⁾ II. József nem tartotta meg a törvényt, hanem az eddig tanusított törvénytelen eljárást súlyosbítva, szeptember 8-án a bécsi városi büntető törvényszékre bízta Franyó ügyének tárgyalását.

Pergen János gróf rendőrminiszter szeptember 17-én értesítette Pálffy grótot a felség elhatározásáról³⁾ s ugyanczen a napon Bécs székesfőváros tanácsával is tudatta, hogy Franyó ügyének megvizsgálásával s az ítélet meghozatalával a felség őt bízván meg, a tanács vegye át Franyót a rendőrségtől, kísértesse a városi fogházba; ha az ítéletet meghozta, ezt ne hirdesse ki, hanem felülvizsgálat végett terjeszse az uralkodó elé.⁴⁾

Szeptember 19-én éjjel egy rendőrbiztos a városházára

¹⁾ A Komárom megye levéltárában levő periratok közt *H)* alatt van a Franyótól is aláírt kihallgatási jegyzőkönyv (Constitutum articulatum de dato 2. August 1787. stb.), melynek végén ezen jegyzetek találhatóak: ... 2. Anmerkung ... auch haben seine Verantwortungen alle Eigenschaften eines freien und ganz aufrichtigen Geständnisses; weil selbes mit dem ihnen bei seiner Arrestirung durch strenge Durchsachung seiner Zelle vorgefundenen Schriften durchaus übereinstimmt.... 4. Anmerkung. Kann nicht unberührt gelassen, dass sich an dem Franó während seines dauernden Arrestes in dem Polizeihause nicht die mindesten Spuren einer Sinnenverwirrung geäussert haben.

²⁾ Si nihilominus, mondja az 1715. évi 7. törvényczikk 5. §-a, praelibata sua maiestas regia eiusmodi iudicium propria sua in persona exercere nolle, tunc iudices loco sui Hungaros, pro arbitrio regio delegandos, ad causarum eiusmodi cognitionem, omnino intra et non extra regnum, ordinabit, qui ad mentem praenotatarum regni legum eiusmodi causam revident ac tandem processum exinde subsequendum cum tota sua serie eidem regiae maiestati referre debebunt.

³⁾ Országos levéltár: kanczelláriai osztály, 5468. sz., melléklet.

⁴⁾ U. o.: praesid., 66. sz.

vezette Franyót. Öt hónapnál hosszabb időt töltött itt a szegény fogoly félelem és jövő sorsától való rettegés közt.¹⁾ Ismerte a vádat, melyet ellene emeltek, tudta, mily büntetést szoktak érte kiszabni. Csak az vigasztalta, hogy talán fiatalágát tekintetbe fogják venni.

Hosszas várakozás után végre 1788 február 28-án ismét elővették a perét. Ezen a napon s a következő kihallgatásokon, melyek márczius 1-én, 6-án, 18-án, 29-én, április 14-én, 30-án történtek, Franyó Faby József, Stöckel József és Blumfeldi Ferencz tanácsosok előtt jelent meg. A kérdéseket Blumfeldi intézte hozzá s megegyeztek azokkal, melyeket a rendőrségen lefolyt kihallgatásakor vetettek föl előtte. Franyó a régi kérdésekre a régi feleleteket adta s így a bíróság nem tudott új nyomra bukkanni, főleg nem abban, a miben szeretett volna, hogy Franyó összeköttetéseit tisztázza.

Mivel Franyó nem vallott, a bíróság rajta volt, hogy nélküle jusson új adatokhoz. Ezen czélból a polgármester, alpolgármester, Faby előadó s a bíróság más három tagja márczius 4-én a büntető főtörvényszékhez fordultak, hogy ez közvetítse számukra, hogy Franyónak Dózsához és Kárászhoz intézett leveleit megkaphassák.²⁾ A kérelem érdekében Sinzendorf Mátyás gróf márczius 7-én Pálffy kancellárhoz írt, hogy a leveleket az illetékes hatóságok útján szerezzék meg.³⁾ Pálffy csakhamar tudatta, hogy a szükséges lépések megtétettek; ⁴⁾ de kellő eredményhez nem vezettek, mivel úgy Angyal József, Csanád, Csongrád és Békés egyesített vármegyéek alispánja, ki Kárászt hallgatta ki, mint Geócz Ferencz, Szatmár megye alispánja, azt voltak kénytelenek tudatni, hogy a kérdezettek kijelentették, hogy ők semmiféle levelet nem kaptak Franyótól s így arról sem lehet szó, hogy ők a fogoly tervét másokkal megismertették volna, sőt Kárász

¹⁾ Ezen átvitelről, új fogságban való lelkiállapotáról részletesen szól Franyó 1790 szeptember 20-i iratában.

²⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály. 5468. sz., melléklet.

³⁾ U. o.: praesid. nr. 66.

⁴⁾ U. o. A két alispánhoz márczius 9-én ment el a fölszólítás, hallgassák ki Dózsát és Kárászt, megkapták-e Franyó leveleit, mit csináltak velök, tudatták-e tartalmukat másokkal, adtak-e esetleg rólok másolatot.

úgy nyilatkozott, hogy ő csak egy Remig nevű piaristát ismert, azt a tanárát, ki 29—30 év előtt Pesten tanította.¹⁾

Franyónak, kívül minden egyes alkalommal aláírták a vallomásairól fölvetett jegyzőkönyvet, az utolsó kihallgatása után három napi gondolkozási időt engedtek, mely után megkérdezték tőle, nem akar-e valamit mentiségére fölhozni, vagy valamit vallomásaihoz hozzáadni. Franyónak nem volt más mondanivalója, csak az, hogy mélységesen bánja ezt a »meggondolatlan« haza-szeretetből elkövetett vétségét s kéri a felséget, legyen iránta elnézéssel, midőn büntetését kiszabja.²⁾

A bíróság tagjai május 31-én gyűltek össze, hogy Franyó büntetését megállapítsák. Maga az előadó, Faby azt indítványozta, hogy 30 évi börtönbüntetést szabjanak ki a vádlottra. Voltak kiknek ez a hosszú fogság is kevésnek látszott, 50, 60 évi börtön mellett emeltek szót, de maga az elnöklő alpolgármester is az előadó véleményét pártolván, a többség a 30 év mellett döntött.³⁾ A bíróság nem viseltetett rosszakarattal Franyó iránt s mikor a fellebbviteli bíróság útján ítéletét a felség elé terjesztette, Franyó mentiségére fölhozta, hogy fiatal, leveleire választ nem kapott s így párthívei nem voltak, terve szemelláthatóan kivihetetlen s mikor Franyó koholta, nem is lehetett egészen magánál.⁴⁾

II. József nemcsak enyhítő körülményt nem talált Franyó számára, hanem még a súlyos büntetést is keveselte. Igaz, 1788-ra fokozottan mutatkozott az uralmával való elégedetlenség, már porosz államférfiu is fölvetette a gondolatot, hogy Magyarorszá-

¹⁾ Az Országos levéltár: kancelláriai osztály, praesid. nr. 66. alatt levő iratok szerint Geócz márczius 22-én, Angyal 24-én tette meg jelentését, mely alkalommal Angyal azt is tudatta, hogy Franyó vallomásaiban Dózsa keresztnevében tévedett, mivel a czégényi birtokost Imrének hívják: ennek van ugyan János nevű testvére, ez azonban Mármáros megyében lakik.

²⁾ Ferneres artikulirtes constitum etc. a Komárom megye levéltárában levő periratok közt O) alatti.

³⁾ Extract aus dem Rathsprotokoll von 31. Mai 1788. és Referat über Untersuchung des . . . arrestirten Piaristen Klerikus Remigius Frano az Országos levéltárban: kancelláriai osztály, 5468. sz., melléklet.

⁴⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, 5468. szám melléklete: Bericht an das N.- und Vor-Oest. Appellations-Gericht.

got önálló királysággá kellene tenni, el kellene szakítani Józseftől s így Franyó terve már nem tűnt föl oly délibábosnak, mint elfogatásakor.¹⁾ Mindamellett szertelen szigorú volt az a fenyíték, melylyel II. József Franyót sújtotta. Július 16-án úgy intézkedett, hogy Franyót felségáruló tervéért s ennek másokkal való közléséért 60 évre Spielbergbe kell vinni, hol bebörtönzése alatt a többi fogolylyal egyenlő bánásmódban fog részesülni s velök együtt részt tartozik venni a várban szükséges, úgynevezett házi munkákban.²⁾

A felség elhatározása a felebbviteli bíróságtól július 17-én érkezett meg a bécsi büntető törvényszékhez és július 19-én hirdették ki Franyó előtt.³⁾ Az ítélet teljesen megrázta a foglyot; alig tudott a lábán állani. Mikor kissé magához tért, azzal a kérelemmel fordult a városi tanácshoz, terjeszsze a felség elé azon könyörgését, változtassa az ítéletet örökös számkivetésre. Azt a feleletet kapta, hogy ezt nem lehet megtenni. Erre azután visszavezették a fogházba, de, míg eddig maga volt egy czellában, most már hat fogolylyal együttesen zárták el.⁴⁾

A bécsi fogság már csak kevés ideig tartott. Megvizsgáltatták az orvossal, bizonyítványt állítottak ki róla, hogy egészséges, a munkára alkalmas, a verést elbirja,⁵⁾ majd július 22-én aláíraták vele a jószágairól fölvevett leltárt, mely fehérenmüjéről, néhány ruhadarabról, 4 forint 53 $\frac{1}{2}$ krajczár járatos és 6 darab

¹⁾ Marczali, id. ért., Századok 1878. 308. l. Wertheimer, id. ért., Budapesti Szemle, 1902. 7. s köv. ll.

²⁾ U. o.: S. kais. königl. apost. Maiestät haben vermöge Hofdekret von gestrigen (16. Julii) praesentato beschlossen, dass der wegen Verfassung und Mittheilung eines aufrührischen Vorschlags bei ihm hiesige Magistrate verhaftete Remigius Frano auf sechtzig Jahre in das Gefängnis auf dem Spielberg zu Brünn verhaftet, daselbst zur Hausarbeit angehalten und an Kost und Liegerstätte mit dem dortigen Arrestanten in Gemeinschaft gehalten werden soll...

³⁾ A kihirdetés napját a Komáromban 1790 augusztus 23-án fölvevett jegyzőkönyvből ismerjük, melynek végén Franyó beszámolt róla hol, meddig s miért volt becsukva.

⁴⁾ Erről Franyó a már többször említett 1790-i iratában szól, melyben egyszersmind egész spielbergi fogságát s innen való szabadulását is elbeszéli.

⁵⁾ Országos levéltár: kanczelláriai osztály, 5468. sz. melléklete: ... gesund, zur Arbeit tauglich, kann geschlagen werden...

régi pénzről szólt¹⁾ s azután elindultak vele Spielberg felé. Július 24-én Sturm Mátyás főporkoláb elismervényét adott róla, hogy Franyót és holmiját átvette.²⁾

A vár új foglyán végrehajtották azokat a műveleteket, melyek a többi bebörtönözöthöz hasonlóvá tették. A haját tövig lenyírták, rabruhába öltöztették, 7—8 fontos bilincset vertek a lábára, majd a porkoláb figyelmeztette, hogy azokat a munkákat, melyeket parancsolni fognak neki, ellenkezés nélkül és szorgalmasan végezze, különben veréssel bünhődik. Ezen figyelmeztetés után levezették czellájába, mely sziklák közé vájt, de elég világos helyiség volt, csakhogy már hét más foglyot is talált benne. Ezek bilincseihez hozzacsatolták az övét, azután a fal mellett sziklából kivágott, minden ágynemű, terítő nélkül szűköldökő fekvőhelyet jelöltek ki neki.

Társai közt hagyatva teljesen átérezte helyzetének keserves voltát, a hosszú büntetést, mely rá várt s az álmatlanul töltött éjszakán zokogva siratta elkövetett hibáját, mely e borzalmas börtönbe juttatta.

Másnap kora reggel, 4 órakor munkára vezették. Megbilincselve az udvart kellett sepernie, majd egyéb helyeket tisztogatnia, mely munka undorral töltötte el a jobb sorshoz szokott fiatal embert. Majd jöttek fárasztóbb munkák, milyenek voltak a fahordás, az alsó várból való vízfordás. És ezért a nehéz dologért mindössze annyi enyhítés járt, hogy hetenként háromszor főtt ételt kapott, míg a többi napon be kellett érnie két font kenyérrel. Jött a tél s vele még keményebb munka. Bilincsekbe verve kellett mászkálnia a háztetőn, hogy innen a havat letisztítsa, majd szánon a völgybe kellett hordania. A második évben, mikor a foglyok száma közel 300-ra nőtt, kevesebb lett a nehéz munka, mivel most már nem naponként, hanem alig minden negyedik nap kellett dologra mennie.

A testet gyötrő munkához járult még az a szenvedés, melyet a börtön gonosz levegője okozott, mely elgyöngítette, inye megromlott, a bilincsek miatt meg a lába összehúzódott, egész teste megbénult s még orvosságot sem adtak neki, hogy szenvedésein

¹⁾ U. o.

²⁾ U. o.

enyhíthetett volna. A testi kint növelte a lelki, melyet fogolytársai miatt kellett szenvednie, kik káromkodásaikkal, átkozdásaikkal, gonoszágaik felsorolásával tették terhessé a velők való együttlétet, s a szellemi tespedés, melyet az idézett elő, hogy minden olvasmányt megvontak tőle.

Sanyarú állapotában történt, hogy Horeczky József báró meglátta az elnyomorodott Franyót s a nélkül, hogy fogságának okát tudta volna, csupán fiatalságán megindulva és súlyos büntetését nézve, Nyitra megye színe előtt szót emelt érdekében. Horeczky szavai nem hangzottak el hiába: a megye az új vagy, mint ezidét emlegették, »leendő uralkodó«, II. Lipót előtt szóvá tette Franyó sorsát s közbenjárása nem maradt eredménytelen.¹⁾

III.

Már a II. József halálát megelőző napon, 1790 február 19-én megjelent a helytartótanács rendelete, hogy a vádlottakon hazai törvények szerint kell ítélkezni, s II. Lipót két nappal rá, hogy Bécsbe ért, márczius 14-én trónralépését jelentvén, azt is tudatta, hogy az ország törvényeit, szabadságait s egész alkotmányát fönntartja.²⁾ Az ország izgatott várakozást mutató hangulata mellett nem is volt kívánatos, hogy valami olyas történjék, mi a királyi szó iránt való bizalmat csökkenthette volna. Franyó személye jelentéktelen volt, de egész megye kérte számára a törvényes eljárást s ezt II. Lipót nem tagadhatta meg. Hamarosan, már április 5-én tudatta Pálffy gróf kancellárral, hogy a cseh-osztrák kancellárnak, Kolowrat grófnak meghagyta, hogy Franyót az ügyének tárgyalására vonatkozó iratokkal egyetemben

¹⁾ ... Liber baro Josephus Horeczki non dubitavit, írja Franyó, de misero statu meo apud inclitam universitatem Nitriensem publice conqueri. Cui, quemadmodum et toto inclito comitatu summas gratias eorum benevolentiam prosequi debeo, quod, licet ignari criminis commissi, solum poenae magnitudine, juvenilique aetate permoti, me ignotum e tantis aerumnis paenitus liberare etiamsi non possent, apud suam maiestatem saceratissimam intercedendo a tantis calamitatibus respirium quoddam procurare non dubitaverint.

²⁾ Marezali: Az 1790/1-diki országgyűlés, I. 46., 73. II.

Magyarországba, szülővármegyéjébe kell küldeni, hogy azután a magyar »Land« törvényei szerint ítélkezzenek fölötte.¹⁾

Pálffy gróf még a királyi rendelet vételének napján érintkezésbe lépett Kolowrattal, hogy a szükséges iratokat küldesse meg a magyar kancelláriának.²⁾ Ez április 24-re megtörténvén, április 29-én rendeleteket állítottak ki Kolowrat számára, hogy a fogoly átadása s magyar földre való átszállítása végett forduljon Nyitra megye alispánjához, valamint Baeszkádi Józsefhez, Nyitra megye alispánjához is elment a rendelet, hogy Franyót Spielbergből átvegye s azután a szomszédos megyék alispánjait tudósítsa a fogoly átszállításáról, hogy ez Pozsony, Mosony, Győr megyéken át biztos őrizet alatt Komáromba jusson; egyidejűleg a helytartótanácsnak a szükséges iratokat megküldvén, kötelességévé tették, hogy azokat a királyi ügyigazgatónak adja át, hogy azok alapján a legközelebb Komáromba vezetendő Franyó ellen a keresetet megindíthassa, Komárom megye pedig királyi utasítást kapott, hogy a rendelete napján Komáromba indított Franyó ügyében a megyei törvényszék, mint a királytól ezen célra kirendelt különös bíróság, a királyi ügyigazgató felperessége mellett új vizsgálatot tartson s az ország törvényei szerint ítéletet hozzon, de a bíróság ezt se ki ne hirdesse, se végre ne hajtsa, hanem felülvizsgálat végett tudassa a felsőggel.³⁾

Franyó május első hetében érkezett Komáromba, hol fogságba helyezték, de sorsa az előzőhöz képest igen is túrhető volt.⁴⁾ A királyi rendeletet, mely a megyei törvényszéket bízta meg Franyó ügyének újabb tárgyalásával, már május 6-án kihirdették ugyan, a tárgyalást azonban jóval később kezdték meg. Előbb még a vád és a védelem tekintetében is intézkedni kellett. A koronaügyész Závody Mihályt bízta meg a maga helyettesítésével. Závody ezt az 1790 augusztus 3-i részleges gyűlésen tudatta a megyével s a tárgyalás napjának kitűzését kérvén,

¹⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, 4351. sz.

²⁾ U. o.

³⁾ Valamennyi irat u. o. 5468. sz.; a megyéhez intézett királyi rendelet megvan Komárom megye levéltárában is.

⁴⁾ Maga Franyó úgy beszél erről a fogságról, hogy »respirium«. Egy a periratok közt levő, 1791 márczius 19-i levél arra vall, hogy Franyó meg sem volt bilincselve.

arra is fölszólította a megyét, hogy Franyó számára védőt rendeljen. A megye mindkét tekintetben intézkedett. A tárgyalás kezdetét augusztus 14-ére tűzte ki, a vádlott védelmezésére pedig Thaly Zsigmond megyei ügyészt rendelte ki.¹⁾

A per fölvételének napja elérkezvén, Závody Lányi József királyi tanácsos és ügyigazgató, koronaügyész képviselőként Franyó ellen, ennek előre megfontolt, másokkal is tudatott, a vádlottól magától is beismert, de meg írásából különben is bebizonyult terve miatt, mely szerint az időközben meghalt II. József a magyar tróntól a tőle vezetett s a magyar uraktól fölállított ezredekkel egyesített porosz erő által megfosztatván, erre a porosz királyt kellett volna meghívni, az országban állomásozó német hadakat pedig meg kellett volna gyilkolni, felségárulás czímén vádat emelt s azt kívánta, hogy Franyót kellő bűnhődésül s másoknak elrettentő például az 1715. évi 7. és az 1723. évi 9. törvényczikkek alapján fej- és jószágvesztésben marasztalják el.²⁾

A védő, ki abból is fegyvert kovácsolt, hogy a vádlottat fogságából nem idézték meg, azon czímen, hogy a védelemnek némely iratok megszerzésére időre van szüksége, a tárgyalás elhalasztását s annak megengedését kérte, hogy Franyóval tanácskozhassék.³⁾

¹⁾ Komárom megye levéltára: Protocollon comit. Comarom. 1790. (lib. XXIV.), 402. l. és Gyűlési iratok, lad. 34. fasc. 13. nr. 22.

²⁾ Az 1715. évi 7. törvényczikk tulajdonképen csak de casibus criminis laesae maiestatis beszél, magát a büntetést azonban, mely ezen bűnért jár, nem említi. Az 1723. évi 9. törvényczikk, midőn a casus notam infidelitatis adhuc inferentes tekintetében intézkedvén kimondja, ut legibus de crimine laesae maiestatis haecenus in specie articulo 7. anni 1715. et modernae diaetae articulo 5. (= de speciali nobilitatis praerogativa) conditis in suo vigore permanentibus, evidenter semet erigentes et opposcentes contra statum publicum sacrae coronae, regiae maiestatis et regni iuxta titulum 14. (= de casibus notam infidelitatis afferentibus) partis I. operis decreti tripartiti... a büntetést is megszabja, mivel úgy rendelkezik, hogy azok, kik e tekintetben vétének, ulterius quoque nota infidelitatis, amissione nimirum capitis et honorum mobilium ac immobilium ad portionem eiusdem cedentium feriantur.

³⁾ A Komárom megye törvényszékének bíraskodását tartalmazó iratok, miként azt már jeleztük, a novezetti megye levéltárában processus criminales, XII. 1790/22. alatt őriztetnek.

Noha a vádló, a ki nem mulasztotta el megjegyezni, hogy a fogságából való idézést csak a nemesember kívánhatja meg, a vádlott pedig nem az,¹⁾ a fogoly és védője tanácskozása ellen nem tett kifogást, a halasztást azonban ellenezte.

A törvényszék teljesítette a védő kérését és szeptember 1-én kihirdette a határozatát, mely szerint a további tárgyalást, a remélt koronázási ünnepségek miatt is, szeptember 27-ére halasztja, de meghagyta, hogy közben a vádlottat bécsi vallatásának pontjai szerint ki kell hallgatni.

Ezt a vallatást augusztus 19—21. napjain Csejtey István szolgabíró és Arady László esküdt végezték el s Franyó vallomásairól augusztus 23-án terjedelmes jegyzőkönyvet állítottak ki.

Franyó, miként bécsi vallomásában, most is részletesen megismertette a tervét, ennek eredetét, kiket avatott bele stb. és — noha azt is fölhozták ellene, hogy Dózsa és Kárász kihallgattatván, ezek semmiféle leveléről nem akartak tudni, pedig hát mégis csak különös volna, hogy éppen ez a két levél veszett volna el, míg a többi czímzett kézhez vette a neki szánt levelet, tehát bizonyára nem Dózsának és Kárásznak írt, hanem más nemeseknek, illetve másoknak is — állhatatosan megmaradt a mellett, hogy a primáson, az egri és erdélyi püspökökön, Károlyi grófon, Dózsán és Kárászon kívül tervét senkivel sem tudatta, annak kigondolásában, megszerkesztésében másnak része nem volt. Míg azonban a vallomásokban nem tért el a korábbi nyilatkozataitól, lényegesen fordított a védelmén.

Bécsben még hazaszeretetével mentegette magát, szántabánta vétkét. Itt már — nagyon alkalmas volt rá az idő, a II. Lipót koronázását megelőző országos hangulat — arra is utalt, hogy II. József az ország alkotmányát föl akarta forgatni, meg sem koronáztatta magát, ő tehát, ki a megkoronázatlan, az ország kárára uralkodó fejedelem ellen szötte a tervét, nem rebellis, mint Bécsben nevezgették, mivel a hazai törvények szerint csak a koronás király támadóit lehet így nevezni. De a védelme nem ezen az alapon épült; nem azzal akarta magát

¹⁾ Feltűnő, hogy a vádló nem hivatkozik arra, hogy az 1715. évi 7. törvényczikk szerint felségértés esetén előzetes idézésre nincs szükség. V. ö. 1723. évi 5. törvényczikk.

menteni, hogy a nem törvényes uralkodó megbuktatására törekedett, hanem — noha tagadta, hogy erre senki sem tanította ki, bizonyára nem Thaly tanácsa, oktatása nélkül — azzal, hogy kijelentette, hogy neki semmiféle fölkelést, zavart támasztó szándéka nem volt, leveleit nem azért intézte az említett főpapokhoz, urakhoz, hogy ezeket tervének megnyerje, a felség ellen támadásra bírja, hanem pusztán azért, hogy a maga, az uralkodó trónfosztását célzó szándékkal, gondolattal tele lelkének, háborgó elméjének nyugalmat szerezzen.¹⁾ S ezt az állítását az egri püspökhöz írt levelének azon részével bizonyította, melyben arra kérte a püspököt, atyailag intse meg, ha tervét nem találja helyesnek s intésétől lelke, elméje nyugalomra találnak. Erre az útra kellett fordulnia, a komoly, tanult, az uralkodóházhoz hű urak intésétől kellett gyógyulást várnia, ha nyugalmat akart, hiszen egyébként sem a felségárulásra kiszabott büntetéstől való félelem, sem a lelki orvosságok nem szereztek neki nyugalmat. Erre pedig tanítói tisztje miatt is szüksége volt. Hogy végre céljt érjen, azért fordult az említett urakhoz, kiktől azt várta, remélte, hogy majd rámutatnak a rosszul kij gondolt terv hasznavehetetlenségére, keresztülvitelének lehetetlenségére. Ezt óhajtott, nem zavargást akart támasztani; a maga lelki megnyugvása ösztönözte írásra s nem az a vágy, hogy azokat, kikhez leveleket intézett, az uralkodó hűségétől eltántorítsa. Ha a kellő intés megtörtént volna, a fiatalos lévtől s a meggondolatlan hazaszeretettől elragadott lelkőbe ismét visszatért volna a nyugalom s a terv megvalósításától, mely célból különben sem a porosz királylyal, sem ennek embereivel semmiféle összeköttetés nem volt, elállott volna. Mivel a bécsi vallomásaiban, melyek a megyei törvényszék előtt voltak, ilyes nyilatkozatai nem fordultak elő, azért egyszerűen azt mondta, hogy a bécsi vallatási jegyzőkönyvből ezeket a kijelentéseit kihagyták. További mentességül s annak bizonyosságára, hogy gonosz céljai nem voltak, azt hozta föl, hogy, ha lázongást akart volna támasztani, nem a főurakhoz fordult volna, hanem a népre iparkodott volna hatni

¹⁾ Ex litteris ad excellentissimum dominum comitem et episcopum Carolum Esterhazy dimissis demonstro me has litteras non turbarum excitandarum causa ad magnates hos misisse, verum ut animum cogitationibus his perturbatum sopirem, mentem inquietam quieti traderem.

s a földmérésre meg a német nyelvre vonatkozó rendeletekkel s ezek káros következményeinek ecsetelésével iparkodott volna a II. József-ellenes hangulatot fokozni, a népet ellene fölzíogatni, lázadásra bírni.

Persze, bajos volt a régi vallomások minden ellenmondását kiküszöbölni s van is még elszólás az új nyilatkozatban. Így a Dózsának s a Kárásznak írt levelekkel kapcsolatban, melyekben címeket kért tőlök, azt találta mondani, hogy már ekkor elhatározott szándéka volt, hogy Haller grófnak is küld levelet s ez csak azért maradt el, mivel tanítványait a közelgő vizsgálatra kellett előkészítenie. Érezte, hogy ellene fordíthatják, miért akart egész vidékek nemességéről fölvilágosítást kapni, miért vette tervbe a Hallerral való levelezést, ha neki csak megnyugvás kellett. Hogy az ellenmondás élét elvegye, róla a figyelmet elvonja, a jegyzőkönyv hitelesítésekor, augusztus 30-án még jobban hangsúlyozta, hogy nem volt rossz szándéka, meg volt róla győződve, hogy terve megvalósíthatatlan s ha azok közül, kiknek írt, tervét csak egyetlen nem helyeselte, következésképen lelkét megnyugtatta volna, ennek a nézetét tette volna a magáévá s a már esetleg pártolón nyilatkozott, tervéhez csatlakozott férfiakat ennek megvalósításáról lebeszélte volna.

Ezt a hihetetlen okoskodást folytatta a szeptember 8—10-i vallatása alkalmával is, noha érezte, hogy oly nyilatkozatokkal akarja a régebb s újabb vallomása, leveleinek tartalma s a most adott magyarázat közt levő ellenmondást eltüntetni, melyek éppen nem számíthatnak rá, hogy elfogadják.¹⁾ Iparkodott ugyan következetesen megmaradni a mellett, hogy csak megnyugvást keresett, egy ember bírálata abbahagyta volna vele a lehetetlen tervezgetést, de azért ismét megesett vele, hogy magára sérelmes nyilatkozatot tett. Így arra a kérdésre, miért írt az egri püspöknek részben rendes, részben titkos betűkkel, azt találta mondani, hogy gyakorolni akarta magát arra az esetre, ha netán az említett urak és közte sűrűbbé válik a levelezés.²⁾ Mikor

¹⁾ Caeterum nec ipsemet contradicere possum, quod fassio haec non omni ex parte verosimilis appareat, nihilominus in fundamento pura est veritas.

²⁾ ... ne tantum temporis in scribendo perderem, si forte communio litterarum inter saepefatos magnates et me frequentior fieret.

meg azt tudakolták tőle, miért fordult először az egri püspökhöz, azt felelte, hogy őt tartotta legalkalmasabbnak annak a megítélésére, hogy a haza szabadságára kiesztelt tervét meg lehet-e valósítani.¹⁾

Mialatt a vallatások folytak, Thaly Zsigmond nemcsak azzal támogatta védettjét, hogy kijelölte neki az utat és czélt, melyre vallomásaiban törekednie kell, hanem fölhasználta a koronázás ünnepségét is és kegyelmi kérvényt adott be a felséghez Franyó érdekében.

Mikor a megyei törvényszéktől adott halasztás letelt s a perfolyam újra kezdetét vette, Franyó védője érdekes jogi vitával vezette be a tárgyalást. Fölvetette ugyanis a kérdést, vajjon a Franyó ellen emelt vádak, hogy tudniillik felségellenes tervet szőtt, ezt másokkal közölte s így némelyeket az uralkodónak tartozó hűségtől el akart csábítani, s hogy az országban állomásozó német katonaság lemészárlását tervezte, alkalmasak-e a felségárulás vétségének megállapítására s hogy Franyó ügyében eljárhat-e a megyei törvényszék, a mi más szóval annyit is jelentett, van-e az adott esetben a felségnek bíróküldő joga. A felségárulás, mondotta, oly bűn, melyet egyenesen s közvetlenül az uralkodó fejedelem ellen követnek el, de csak azon körülmények közt, melyeket a Hármaskönyv I. része 14. czímének 1. §-a felsorol, ha tudniillik valaki fejedelmünk személyére szentségtelen kezet vet, vagy fegyverrel avagy méreggel élete ellen tör, vagy azok közé a falak közé vagy abba a házba, a hol a fejedelem maga tartózkodik, hatalmas beront. Ilyesmit a vádlott nem tett. Az ő cselekménye inkább ugyanazon rész és czím 2. §-ához hasonlít, melyben arról van szó, hogyha valaki nyilván az alkotmány, a király és korona közhatalma ellen támad s ellene szegül.²⁾ Ez azonban, miként az 1729. évi 9. törvényczikk mutatja,³⁾ nem felségárulás, hanem hűtlenség. A hűtlen-

¹⁾ Hunc prae aliis Hungariae magnatibus optime diiudicaturum, an planum ad liberandam patriam a me concinnatum effectui dari possit.

²⁾ A szövegben levő fordítás a Hármaskönyvnek Kolosvári Sándortól és Óvári Kelemtől készített kiadásából (millenn. kiad., Budapest, 1897.) való.

³⁾ A törvény szövegét Závodnyak vádemelésével kapcsolatban már idéztük.

ség bűnének elbírálója pedig az 1495. évi 3. törvényczikk s a Hármaskönyv II. része 75. czímének 1. §-a szerint az országgyűlés.¹⁾

A védelem czélja igen világos. Akár felségárulás, akár hűtlenség czímén fogják vád alá Franyót, fej- és jószágvesztést kérnek ellene; de, ha hűtlenség miatt emelnek ellene vádat, meg fog változni a bíróság. A felségárulás bírója maga felség, illetve a tőle maga helyett kirendelt bíróság volt s az ítéletet végső fokon maga a felség mondta ki. Tehát az ítélt, a ki ellen a vétség irányult. S a védő éppen ezt akarta elkerülni; ezért bizonyította, hogy Franyó nem felségárulást követett el, hanem a hűtlenség bűnébe esett.

A vád képviselője csak annyi engedményt tett, hogy elismerte, valóban jobban alkalmazható Franyó tervére a Hármaskönyv I. része 14. czímének 2. §-a, azonban Szent István király dekrétumainak II. könyve 35. fejezete alapján, melynek 2. §-ában a király életére törő s a honáruló együtt van említve,²⁾ fönntartotta a felségárulás vádját s az ellen is tiltakozott, hogy a megyei törvényszéknek bírói illetékességét kétségbe vonják, mivel annak megállapítása, hogy valaki a rebellióra kiszabott büntetést magára vont-e, a felség joga s így ez jogosan rendelhet maga helyett bírót.

A vád minősítése s a bíróság illetékessége még később is vita tárgya volt a védő s a vádló közt; ez azonban a tárgyalás lefolyását nem akadályozta meg.

Franyó vétségének mentésében Thaly ugyanazon az úton

¹⁾ Quodsi regia maiestas, mondja az 1495. évi 3. törvényczikk, quempiam regnicolarum suorum nota infidelitatis condemnare voluerit, tunc universis dominis praelatis, baronibus ac caeteris regnicolis unam generalem diaetam sive congregationem ad certum terminum instituat, ad quam etiam is, contra quem aliqua notae infidelitatis obiciuntur, per litteras praeceptorias regiae maiestatis, mediantibus litteris exhibitoriis, ad aliquem conventum vel capitulum sonantibus, personaliter et non per procuratorem evocari debebit. A Hármaskönyv csak megismétli ezen törvény rendelkezését.

²⁾ Nec, pro nullius causa, reatus detrimentum bonorum suorum patiat, nisi consiliatus mortem regis aut traditionem regni fecerit, vel in aliam fugerit provinciam.

haladt, a melyre a vádlottat igazította. Azt bizonygatta, hogy a vádlott leveleiből láthatólag kétségtelenül csak a maga lelki megnyugvását kereste. Hiszen, ha nem ez lett volna a célja, akkor nem tanácsot kért volna azoktól, kiket leveleivel fölkeresett, hanem argumentált volna a terve mellett. Éppen azért írt kevés és előkelő férfiúnak, kiknek gondolkodásmódja, hajlama előtte ismeretlenek voltak, de tudta róluk, hogy az uralkodóházhoz törhetetlen hűséggel ragaszkodnak, hogy tervét visszatúsítják, mivel a közepes vagy alacsony sorsú emberektől helyreigazítás helyett beleegyezést, hozzájárulást kapott volna s így akarata ellenére gyászos veszedelmet támasztott volna.

Az a törvény, melyre a vádló keresetét alapította, bevégzett bűncselekvényről szól, míg a vádlott esetében csak tervről lehet beszélni. A mily távol volt ez a terv a megvalósulástól, oly távol kell lennie a kiszabandó büntetésnek attól a szigorúságtól, mely az említett törvényben foglaltatik. Főleg pedig enyhe elbírálást kell alkalmazni akkor, mikor ilyen tervről van szó, melyet nem is lehetett volna megvalósítani.

Mentségére szolgál a vádlottnak fiatal kora, tapasztalatlansága, II. József rendeletei igazi céljának nem ismerése, hogy csapongó képzelete elragadta, sőt, a mi mindezeknél fontosabb, elméje nem is volt rendben. A védő azt bizonyítja, hogy Franyó szellemileg már gyermekkorától terhelt volt. E tekintetben Franyó volt tanárának, Kosztka Mátyás piaristának tanuskodására hivatkozott, ki szerint Franyó, mikor 1779—1780. folyamán tanítványa volt, sok olyasmit tett, a mi nem vallott ép észre, nevezetesen többször megtette, hogy nyilvánvaló dolgot le akart tagadni.¹⁾ Későbbi tetteit, hogy titkos tanácsos képében levelet írt II. Józsefhez, hogy magát a porosz királyhoz követnek ajánlotta, hogy azt hitte, az állam hajóját végső veszedelem fenyegeti s csak az mentheti meg, ha ő révbe vezeti, mind olybá

¹⁾ Persze, Kosztkát boszanthatta, hogy Franyó betűről betűre leírta azt a dolgozatot, melyet ő tanítványainak feladott s mikor szóvá tette, hogy ne csináljanak plagiumokat, Franyó publice et proterve factum suum negavit, sőt még a dolgozat összeolvasása után is az történt, hogy Franyó plagiarium se esse agnoscere noluit. Más esetet nem hoz föl a levelében, mely a Komárom megye levéltárában levő periratokhoz A) alatt van mellékelve.

vette a védő, hogy csak zavart elméjű ember cselekedetei lehettek. Menti végül a vádlottat azzal, hogy vétségéért eddig szenvedett börtönbüntetéseiével eléggé meglakolt. Új vétség miatt ne vádolják, hiszen irataiból éppen nem tűnik ki, hogy ő a német katonaságot meg akarta volna öletni. Ha a felség megkegyelmez neki, a jövőben hű lesz az uralkodóházhoz.

A vádló sorra vette Franyó és védője mentségeit. Nem találta enyhítő körülménynek, hogy a vádlott a meg nem koronázott királyt akarta trónjától megfosztani, hiszen nem tudhatta, nem fogja-e magát II. József megkoronáztatni. De meg, ha a koronázatlan király ellen szabadna tervet koholni, akkor a koronázásig minden uralkodó ellen büntetlen lehetne föllépni. Franyó különben nem pusztán II. József ellen tört, hanem az egész Habsburg-házat meg akarta fosztani Magyarországtól, pedig annak uralmát törvény ereje biztosította és védte.

Mese, hogy Franyó csak a lelke nyugalalmát kereste és nem akart zavart támasztani. Az lehet, hogy azon év alatt, míg tervét főzte, lelke zavart volt, de ha ezt mentségnek veszik, akkor minden gonosztevőnél alkalmazhatják. A főpapokhoz s urakhoz írt leveleiben nem is arról beszél, csak intsek ám, akkor majd a lelke háborgása csillapul, tervét abbahagyja, hanem azt kéri, hogy el ne árulják, hogy a terve nem tetszik nekik, mondjanak jobbat.¹⁾ Hogy a főpapokhoz s urakhoz fordult, annak csak az volt az oka, hogy ezek anyagi támogatására jobban számított, titoktartásukban jobban megbízott. És hozzátéhetne volna, hogy nem is mondhatni, hogy Franyó a tömeget kihagyta a számításból. Az esztergomi érsekhez írt levelében nyilván kifejezi, hogy az egyszerűbb elemeket csak azért nem kell előre megmozgatni, mivel a szabadság napja fölpirkadásakor maguktól is csatlakozni fognak. Ha idején el nem fogják, folytatta volna a tervezgetést, mivel az volt a szándéka, hogy mentül több urat vigyen hűtlenségbe; maga megvallotta, hogy azon haton kívül, kiknek írt, még másokkal is — negyvennel, mint a vádló tévesen állítja — közölni akarta a tervét.

¹⁾ ... aut meliori consilio nutanti, ultimoque discrimini proximae patriae succurratur, írja az egri püspöknek. Quemcunque autem per salutem patriae oro, si quod melioris consilii ad liberandam patriam seiret, id ne me celat, írja a primáshoz intézett levelében.

Igaz, nem sikerült neki szándékát valóra váltania, azonban Szent István II. dekrétumának 51. fejezete a király élete vagy méltósága ellen irányuló összeesküvés kísérletét csak úgy bünteti, mint magát az összeesküvést.¹⁾

Franyó nem volt gyermek, 25. évében készítette a tervét s tisztában volt úgy azzal, hogy vele a felségárulás bűnét követi el, mint azzal, hogy mi lesz érte a büntetése. Hogy II. József rendeleteinek célját nem tudta, nem szolgálhat mentségére, mivel neki nem kellett volna azon rendeletek célját, jogosságát firtatnia. Vétségét korántsem zavarodott fővel követte el. Gyermekkori cselekedete nem az ép elme hiányát, hanem a vádlott rosszaságát vagy legalább nagyfokú szemtelenségét mutatja. A titkos tanácsos képében írt levél kellő magyarázatot talál abban, hogy utánzásnak készült. A vádlott levelei, melyeket az urakhoz intézett, világosan megmutatják, hogy a vádlott teljesen ép elméjű.

Závody főnntartván a német katonaságnak legyilkolására irányuló terv miatt emelt vádját is, mely pedig Franyó iratából valóban nem igazolható, a törvény teljes szigorúságának alkalmazását kérte.

A védelem s a vád képviselői közt megismétlődött ugyan a vitás pontokról a szóharcz, ebbe azonban új szempontot egyik fél sem tudott bevinni. A vitának a védő azzal a kéréssel vetett véget, adjon a törvényszék perhalasztást, mivel a felséghez benyújtott folyamodásra, kegyelmezzen meg Franyónak, még nem érkezett meg a felelet. A törvényszék teljesítette a kérelmet s 1790 december 14-én kimondotta, hogy a következő, egyszersmind végső tárgyalás 1791 január 10-én lesz, mely alkalommal az ítélet meghozatalára is rákerül a sor.

Megérkezett a döntő nap. Sem a vádló, sem a védő nem voltak hosszadalmasak: az megismételte vádját és fej- és jószágvesztést kért a vádlottra, ez Franyó fölmentése és szabadonbocsátása végett emelt szót.

¹⁾ A fejezet idevágó része ez: Si quis contra regis salutem conspiraverit, aut conspirare aliquid tentaverit, seu tentantí scienter consenserit, anathematizetur et omnium fidelium communione privetur.

A törvényszék hamarosan meghozta az ítéletet, melyet terjedelmes megokolással kísért. Franyónak azt a mentségét, hogy csak a koronázatlan király ellen tört, a törvényszék nem fogadta el enyhítő körülménynek, mivel, mint mondta, annak nyomozása, hogy II. József miért nem koronáztatta meg magát, nem tartozott a vádlotthoz. Mivel azonban az 1715. évi 7. törvény-cikk s a többi hasonló törvény alkalmazhatóságára szükséges, hogy a terv valósítása megkezdődjék, itt pedig a szándéknál tovább nem történt lépés, ezt mentő és enyhítő körülménynek kell betudni. Menti a vádlottat súlyos búskomorsága, melyet az osztrák törvény is számbavesz s az, hogy a haza megmentését célzó gondolatai beteg lelkét állandóan gyötörték, tőlük a maga erejéből, noha iparkodott, lelki orvosságokkal is élt, szabadulni nem tudott. A megnyugvás óhaja bírta rá, hogy tervét a haza kiváló tagjaival közölje s nem az a cél vezette, hogy őket hűtlenségre, lázadásra csábítsa; s ha az előkelők tervét elvetették volna, ő is ezt cselekedte volna. Mivel tehát így a valóságos rosszakarat s elhatározott szándék megállapítható nem volt, a vád tárgyának csak a gondolat, az idea maradt.

A vádlott tervét csak kevés, előkelő férfiúval közölte, kiknél lázadástól nem lehetett félni s éppen olyanokkal, kiknek bölcsesége okozta, hogy ez a terv már csirájában elfojtatott, nem pedig a könnyen fölizgatható néppel. Maga a terv oly tökéletlen, éretlen, hogy minden ép eszű embernek első tekintetre el kellett vetnie. Szegény, ismeretlen, a lázadás vezetésére sem erkölcsi, sem anyagi tekintélyvel nem rendelkező ember koholta a tervet; ezt a gyenge, silány lázadót a legelvakultabb polgár sem fogadta volna el vezérének. Ezeket a körülményeket mind számba kell venni, midőn az ítélet kimondásán van a sor.

A tervezgetés egész formája, hogy a vádlott magát a meghalt uralkodó titkos tanácsosának czímezte, a haza védőjének, megboszulójának tolta föl magát, a porosz királyhoz követül mert ajánlkozni, arra vallanak, hogy a vádlott — noha levelei mutatják, hogy teljesen örülnek nem lehet tartani — nem volt egészen az eszénél, mikor a II. József ellen irányuló gondolatait írásba foglalta; ilyesmire ép eszű ember nem vállalkozhatott; és valóban, már ifjúságában mutatkoztak a vádlotton oly jelek, melyek zavarodott elmére vallanak. Mindezeket tekintetbe véve,

a vádlottat az 1715. évi 7. törvényczikkben kiszabott büntetés alól föl kellett menteni.

Igaz, hogy Franyó magáért a tervéért is súlyos büntetést érdemelne, de mivel 1787 július 4-étől a mostani ítélelhezásig három évnél tovább szenvedte a súlyos bebörtönzés sanyarúságait, szerzetéből kivettetett, becsületét, tisztességét elvesztette, súlyos lelki gyötrődésen ment keresztül, Bécsben az ítélet kimondásáig a halálfélelem aggasztotta s most, perének új tárgyalásakor rettegései megújultak, elkövetett bűnéért már megfelelő büntetésben részesült s mivel javulásának kétségtelen jeleit adta, a további fogság alól is föl kell őt menteni, szabadon kell bocsátani.

A törvényszéknek ezen nem teljesen következetesen megokolt ítélete azonban csak javaslattal ért föl, mivel II. Lipót a bíróküldéskor úgy intézkedett, hogy a törvényszéknek az ítéletet nem szabad kihirdetnie, végrehajtania, hanem fölülvizsgálat s végleges döntés végett a felség elé kell terjesztenie. A megyei törvényszék sietett ezen parancsnak eleget tenni s ítéletét a következő napon, január 11-én megküldte II. Lipót királynak.¹⁾

Az ítélet az udvari kancellária véleményével került a felség elé. A kancellária január 20-i jelentésében nem fogadta ugyan el a kirendelt bíróságnak azt az okoskodását, melylyel a vád tárgyát, mint pusztán szándékolt cselekvényt kivonta a törvények szigora alól, mindamellett nem kívánta, hogy a vádlott oly súlyosan lakoljon. Mivel, javasolta a felségnek, ez a származása, állása szerint egyaránt jelentéktelen, kolostorán kívül ismeretlen, ily terv megvalósítására anyagi és erkölcsi erő nélkül szükkölködő ember a túlzott hazaszeretettől elragadva nem is teljesen tiszta észszel készítette el a tervét s ez olyan, hogy okos ember bele nem mehetett, a már eleget szenvedett vádlottat, ki javulást ígér, a törvényszerű súlyos büntetés helyett további javítás végett Munkács várában kitöltendő 4 évi börtönre kell ítélni s fogságában úgy kell vele bánni, mint a többi súlyos vétség miatt elítélt rabbal.²⁾

II. Lipót a kancellária javaslatához még az előterjesztés

¹⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály 753. sz.

²⁾ U. o. 453. sz.

napján hozzájárult, de kikötötte, hogy Franyót büntetésének kitöltése után is szoros felügyelet alatt kell tartani, nehogy azután megint valamely, az országra káros tervet eszeljen ki.¹⁾

Míg tehát azok, kik a porosz udvarral valóban összeköttetésben voltak, megszabadultak »a hűtlenség borzasztó bűne miatt« ellenök tervbe vett nótapertól,²⁾ addig Franyó még kegyelem útján sem nyerte meg büntetésének elengedését.

A király döntését február 24-én foglalták írásba s ebben Franyó büntetésének kezdetét február 27-étől számították. Az ítéletet közölték a helytartótanáccsal,³⁾ Komárom megyével,⁴⁾ de egyelőre nem intézkedtek róla, hogyan történjék meg Franyónak Munkácsra való átszállítása.

Komárom megye márczius 24-én tartott részleges gyűléséből kérdést intézett Sándor Lipót főherczeg nádorhoz, tudassa vele, polgári vagy katonai hatóságnak adja-e át Franyót.⁵⁾ Miután a haditanácssal megállapodás jött létre, hogy Franyó munkácsi fogságának költségeit a kincstár fogja fedezni,⁶⁾ a helytartótanács kérdést intézett a magyar katonai főparancsnoksághoz, Komárom megye katonai hatóságnak adja-e át Franyót, vagy polgári hatóságok juttassák el Munkácsra.⁷⁾ Mikor végre arra is megjött a válasz, hogy Franyót csak Munkácsra fogja a katonai hatóság, nevezetesen Synn őrnagy, várparancsnok átvenni,⁸⁾ a helytartótanács április 26-án Komárom megyének parancsot küldött, hogy az átszállítás ügyében Esztergom, Hont, Nógrád, Borsod, Zemplén, Ung, Bereg megyék megkapván a szükséges

¹⁾ A javaslat végén: Cancellariae opinionem ea tamen lege approbo. ut ne fors in posterum delinquens hic reipublicae detrimentum quidpiam moliat, etiam elapso hoc poenae tempore in actiones eiusdem solerter invigiletur. Viennae, 20. Januarii 1791. Leopoldus m. p.

²⁾ Marczali: Az 1790/1-iki országgyűlés, II. 214—215. l.

³⁾ Országos levéltár: helytartótanácsi osztály, publico-politica 1791., fons 134. nr. 1.

⁴⁾ U. o.: kancelláriai osztály, ex 1791. nr. 2568.

⁵⁾ U. o.: helytartótanácsi osztály, publico-politica 1791., fons 134. nr. 2.

⁶⁾ U. o.: kancelláriai osztály, ex 1791. nr. 4575.

⁷⁾ U. o.: helytartótanácsi osztály, publico-politica 1791., fons 134. nr. 3.

⁸⁾ U. o. nr. 5.

utasítást, Komárom tehát adja át Franyót a szomszédos Esztergom megyének.¹⁾

Franyó így komáromi, aránylag kényelmes, emberséges fogságát fölcserélte a munkácsi vár börtönével. A kiállott izgalmak, szenvedések erősen megviselték a szerencsétlent. 1794 folyamán búskomorsága annyira elővette, hogy a munkácsi várparancsnok attól tartott, hogy eszét fogja veszíteni s utasításokat kért a haditanácstól, mit tegyen a fogolylyal. A felelet az volt, hogy, ha Franyó 1795 február 27-éig meg nem gyógyul, örültek házába vagy más neki megfelelő intézetbe fog vitetni.²⁾

A fogoly szellemi gyengesége nem sokáig tartott, fölépült. Ekkor már közel volt az idő, midőn börtönének ajtaját meg kellett nyitni s a felsőbb helyek foglalkozni kezdtek vele, mit cselekedjenek Franyóval, ha ismét szabad lábra helyezik. Mivel pedig a helytartótanács e tekintetben a felség rendeletét kérte,³⁾ Pálffy gróf 1795 január 14-én tudatta, hogy az uralkodó kívánsága szerint első sorban a piarista rendfőnököt kell megkérdezni, hajlandó-e Franyót a rendbe visszavenni.⁴⁾

A helytartótanács január 27-én abban a formában vetette föl Perczel Imre rendfőnök előtt a kérdést, mit gondol, a rend melyik háza volna rá alkalmas, hogy Franyót éber figyelemmel lehessen kísérni.⁵⁾ Perczel azonban tiltakozott azon szándék ellen, hogy Franyót a rend valamelyik házába küldjék. Franyó, felelte február 1-i levelében, a rendben fogadalmat nem tett, 1787 június 28-án elbocsátását kérte s ezt meg is kapta, nem lehet tehát tőle azt kívánni, hogy az ártatlan rendtagok közt ilyen örökös felügyelet alá helyezett embert tartson.⁶⁾

A rendfőnök tagadó válasza után a helytartótanács február 3-án arra kérte I. Ferencz királyt, hagyja meg a munkácsi várparancsnoknak, hogy Franyót büntetésének leteltével ne bocsássa szabadon, hanem, bár bilincs nélkül, mindaddig tartsa Munkácson, míg jövődő tartózkodása helyére megállapodás nem

¹⁾ U. o. nr. 5. és nr. 5a).

²⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, ex 1794. nr. 9388.

³⁾ U. o. 301. sz.

⁴⁾ U. o.: Ecclesiast. 1795. fons 130. nr. 1.

⁵⁾ U. o.: ecclesiast. 1795. fons 130. nr. 2.

⁶⁾ U. o. nr. 3.

lesz.¹⁾ Mivel pedig e tekintetben azt is kellett tudni, hogy fog Franyó ide eljutni, miből fogja magát fenntartani, a helytartótanács írt a katonai főparancsnokságnak is, hogy a munkácsi várparancsnokság útján tudja meg Franyótól, mi szándéka van a jövőre,²⁾ meg Komárom megye alispánját is fölszólította, nézessen utána, milyenek Franyó családi viszonyai, vannak-e rokonai, barátai, a kiknek támogatására számíthat.³⁾

Február folyamán megérkeztek a jelentések. Franyó Munkácson úgy nyilatkozott, hogy szülővárosába akar menni, ott majd özvegy édes anyjánál lakik és Eszterházy Ferencz gróf uradalmában szerez magának valamilyen állást.⁴⁾ Szegény Franyó nem tudta, hogy Tatán már nem lesz otthona, nem várja édes anyja. Ghyeczy József, Komárom megye alispánja ugyanis február 20-án tudatta, hogy Franyónak anyja már meghalt s a mi kis értéke volt abban a tóvárosi zsellérházban, melyben lakott, azt lefoglalták a hitelezők; a Munkácrról szülőföldjére készülő Franyó tehát útiköltségére, ruházatára hazulról nem remélhet pénzt és rokonai, barátai sincsenek, kik segítségére lennének.⁵⁾

Franyónak már szabadnak kellett volna lennie, mikor még mindig azzal foglalkoztak a hatóságok, hogy juttassanak neki egy kis segítséget, melylyel hazamehet, ruházhatja magát s addig, míg valami keresethez jut, eltengődhetik. A helytartótanács márczius 3-án arra kérte a királyt, utalványozzon Franyónak 40 forintot.⁶⁾ A teljesen magára hagyott embernek egyébként is szüksége lett volna segítségre s főleg rászorult ebben a drága időben, mikor 1 font és 12 lat fekete kenyérért 6 krajczárt kellett fizetni.⁷⁾ A király nem zárkózott el a kérelem elől és

¹⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, ecclesiast. 1795. fons 130. nr. 5.

²⁾ U. o. nr. 4.

³⁾ V. ö. u. o. nr. 7.

⁴⁾ U. o. nr. 10. és kancelláriai osztály 1795 márczius 3., nr. 2674.

⁵⁾ U. o.: kancelláriai osztály, ecclesiast. 1795. fons 130. nr. 8.

⁶⁾ Országos levéltár: kancelláriai osztály, ecclesiast. 1795. fons 130. nr. 11. és 12.

⁷⁾ U. o. nr. 10.

márczius 12-én a magyar királyi kamara terhére kiutalta az ajánlott összeget.¹⁾ Ezen intézkedésével kapcsolatosan azonban kijelentette a király, hogy Franyó a jövőben segítségére nem tarthat számat és megismételte II. Lipót rendeletét, mely szerint Franyót kiszabadulása után is felügyelet alatt kell tartani.²⁾

Igy Franyó sorsáról egy időre gondoskodva lévén, április 24-én meghagyás ment a kamarához, hogy az engedélyezett 40 forintot mentül előbb fizesse ki, a katonai főparancsnokshoz, hogy Franyó szabadon bocsátása végett intézkedjék s irányíttassa őt Tóváros felé és végül Komárom megye alispánjához, hogy Franyónak szemmel tartására gondja legyen.³⁾

A kamara azonban oly késedelmes volt a csekély összeg kifizetésében, hogy a munkácsi várparancsnok megúnta a várakozást, talán meg is sajnálta Franyót, ki szabaddá lett és még sem távozhatott, azért április elején az ő rendelkezésére levő összegből adott Franyónak 40 forintot s Budán át Tóvárosba küldte.⁴⁾

*

Hét hosszú, testi s lelki szenvedésekkel tele esztendő után újra szabad volt Franyó. Az 1795. év, mely oly tele volt felségárulási perekkel, meghozta neki a szabadulás napját. Ha a hosszas fogság le nem csillapította volna lázongó elméjét, ott volt előtte a budai »generális kaszáló réten« csakhamar lejátszódott véres tragédia s azoknak sora, kik előtt mostanság nyíltak meg a spielbergi vár mélyen fekvő, penészes, bűzhödt szobái, hogy⁵⁾ ábrándokért ne veszélyeztesse többé egyetlen kincsét, szabadságát.

¹⁾ U. o. nr. 15. és kancelláriai osztály, ex 1795. nr. 2962. és 3856.

²⁾ U. o.: kancelláriai osztály, ex 1795. nr. 2962.

³⁾ U. o.: kancelláriai osztály, ecclesiast. 1795. fons. 130. nr. 16.

⁴⁾ U. o. nr. 17—20.

⁵⁾ V. ö. Fraukói Vilmos: Martinovics és társainak összecsküvése, 382. s. köv. II.